

MEMÒRIA DE LES LLUITES PER L'HABITATGE

GUIA PEDAGÒGICA
PER AL PROFESSORAT

**NOU
BARRIS**

#MemòriaHabitatgeBCN | barcelona.cat/memoriahabitatge

Ajuntament de
Barcelona

Presentació de la guia La Guia, per a qui i per què?

Mòdul 1

Introducció a la memòria democràtica dels barris

Mòdul 2

Context històric i social de Barcelona i Nou Barris des de principis del segle XX

Mòdul 3

Primers barris urbanitzats del segle XIX i masies de principis del segle XX

Mòdul 4

Les cases barates de Can Peguera

Mòdul 5

Autoconstrucció a les Roquetes i Torre Baró

Mòdul 6

Polígons del franquisme: les Cases del Governador, Ciutat Meridiana i Canyelles

Mòdul 7

Aluminosi al Turó de la Peira

Mòdul 8

Les nostres memòries de l'habitatge

Bibliografia

PRESENTACIÓ DE LA GUIA

La guia forma part de les activitats del programa “Memòria de les lluites per l'habitatge a Barcelona 2021-2022”, impulsat per la Regidoria de Memòria Democràtica de l'Ajuntament de Barcelona amb el suport de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) i en coordinació amb les taules de Memòria dels deu districtes de la ciutat. El programa té com a objectiu fer visible la memòria social de les lluites urbanes pel dret a l'habitatge —tant en règim de lloguer com de propietat— en el darrer segle a Barcelona.

Al districte de Nou Barris les activitats del programa han estat codissenyades amb la Taula de Memòria del Districte de Nou Barris, amb la participació de l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris, AVV Verdun, AVV Roquetes, AVV Can Peguera, Taula de Feminismes i LGTBI de Nou Barris, Coordinadora Nou Barris, Associació Nou Barris per la República, Projectart / Nou Barris TV, AC Nou Barris Taller d'Idees i La Voz Ahogada Projecte Escènic.

En el marc del programa s'han desenvolupat les següents activitats al districte de Nou Barris:

- El dia 19 de febrer de 2022 es va inaugurar el faristol commemoratiu dels safareigs de les Cases del Governador a la plaça de Verdun. El faristol explica aquest conjunt de safareigs ja desaparegut i la memòria de les dones que el feia servir com a espai de trobada comunitària i antirepressiva.
- El dia 11 de març de 2022 es va celebrar una taula rodona i una funció teatral sobre la participació de les dones en les lluites veïnals per l'habitatge a l'Espai Jove les Basses. A la taula rodona hi van participar activistes destacades de Nou Barris per conversar sobre el paper de les dones en les lluites per l'habitatge del segle XX, sovint invisibilitzat. També es va interpretar l'espectacle teatral *En Bangkok también hay ratas* de la companyia La Voz Ahogada sobre la participació en les lluites veïnals de dones de Nou Barris i Sant Martí.
- Durant el darrer trimestre de 2022 s'inaugurà el faristol commemoratiu de l'autoconstrucció a les Roquetes. El faristol explica les iniciatives autoorganitzades pel veïnat per dotar els habitatges dels serveis i condicions mínimes que hi mancaven, com enllumenat o clavegueram.
- El dia 27 de juny es va presentar aquesta guia pedagògica sobre la memòria de les lluites per l'habitatge a Nou Barris a l'Arxiu històric Roquetes - Nou Barris.

LA GUIA, PER A QUI I PER A QUÈ?

Aquesta guia pedagògica és un material de suport al professorat i a altres referents educatius (formals i informals) per tal d'incloure en la seva programació continguts i pràctiques relacionats amb les memòries de les lluites pel dret a l'habitatge a la ciutat i específicament al districte de Nou Barris.

El material està especialment pensat per ser treballat amb grups de joves, amb un doble objectiu: facilitar la transmissió intergeneracional de les memòries de les lluites per l'habitatge i afavorir un pensament crític i creatiu entre el jovent per poder analitzar i fer front al context de vulneració del dret a l'habitatge que els afecta de manera generacional, massiva i contundent. La crisi actual marcada per la manca d'accés a l'habitatge, la desposseïció, els desnonaments, la precarietat, el malestar habitacional i altres desigualtats associades a l'hegemonia del mercat com la pobresa energètica, la privatització de serveis bàsics, l'augment de les desigualtats socials o l'expulsió del veïnat per la gentrificació dels barris, entre d'altres, afecta sobretot les generacions més joves. Una bona part del jovent actual està vivint trajectòries laborals marcades per l'atur i la precarietat estructural, fet que en dificulta l'emancipació i el desenvolupament autònom del seu projecte vital. En aquest context, conèixer els moviments i les persones que van construir els barris de la ciutat a partir de processos com l'autoconstrucció i de l'organització veïnal per reivindicar infraestructures, serveis, equipaments i espais públics i contra l'especulació de l'habitatge, pot ser una gran font d'aprenentatge i d'inspiració política i democràtica.

A través de la guia es vol aconseguir el següent:

- * **Posar a l'abast del jovent el llegat que ens han deixat els moviments i les persones que han lluitat per defensar el dret a l'habitatge al districte de Nou Barris.**
- * **Contribuir a la divulgació de la història de Nou Barris, i de la ciutat, i a la construcció d'una memòria plural, democràtica i amb perspectiva de gènere.**
- * **Afavorir un pensament crític per comprendre les causes estructurals de les lluites pel dret a l'habitatge contemporànies i activar processos creatius per reivindicar i construir noves formes col·lectives d'habitar la ciutat.**

Competències curriculars treballades

Els continguts de la guia es poden incloure en matèries relacionades amb l'àmbit social, l'àmbit de cultura i valors i l'àmbit personal i social. O bé, de manera interdisciplinària, inserint els mòduls en ciències socials, visual i plàstica, tutories, llengües i servei comunitari, entre d'altres opcions. Els continguts socials i històrics que es treballen són especialment rellevants per a 4t d'ESO i 2n de batxillerat, tot i que es poden adaptar en funció de l'edat del jovent i del context educatiu (formal i informal).

A partir de la proposta, l'alumnat d'educació secundària obligatòria podrà desenvolupar les següents competències bàsiques de l'àmbit social:

- Analitzar els canvis i les continuïtats dels fets o fenòmens històrics per comprendre'n la causalitat històrica.
- Interpretar que el present és producte del passat, per comprendre que el futur és fruit de les decisions i accions actuals.
- Identificar i valorar la identitat individual i col·lectiva per comprendre la seva intervenció en la construcció de subjectes històrics.
- Analitzar diferents models d'organització política, econòmica i territorial, i les desigualtats que generen, per valorar com afecten la vida de les persones i fer propostes d'actuació.
- Valorar el patrimoni cultural com a herència rebuda del passat, per defensar-ne la conservació i afavorir que les generacions futures se l'apropriïn.
- Formar-se un criteri propi sobre problemes socials rellevants per desenvolupar un pensament crític.
- Participar activament i de manera compromesa en projectes per exercir drets, deures i responsabilitats propis d'una societat democràtica.
- Pronunciar-se i comprometre's en la defensa de la justícia, la llibertat i la igualtat entre homes i dones.

Pel que fa als continguts de la matèria comuna d'Història de segon de batxillerat, el projecte complementaria el desenvolupament de les capacitats següents:

- Identificar, analitzar i explicar, situant-los adequadament en el temps i en l'espai, els esdeveniments i processos històrics més significatius, tant en l'àmbit d'Espanya en general com de Catalunya en particular al llarg del segle XIX i, sobretot, del segle XX, valorant-ne la significació en el procés històric i les repercussions en el present.
- Interpretar de manera àmplia els principals processos econòmics, polítics i socioideològics, així com alguns dels principals problemes històrics que configuren la història de Catalunya en particular i la d'Espanya en general, tenint en compte els referents comuns i les particularitats, dins una visió respectuosa del caràcter plurinacional de l'estat.
- Valorar la història com a disciplina i l'anàlisi històrica com un procés en constant reelaboració, i emprar el coneixement històric per argumentar les pròpies idees i revisar-les de manera crítica, tenint en compte nova informació i superant estereotips i prejudicis.
- Mantenir una actitud solidària davant els conflictes de la societat actual, tot rebutjant les desigualtats i la intolerància i valorant la pau, els drets humans i la democràcia com a drets fonamentals de tots els éssers humans.

METODOLOGIA

Per assolir els objectius pedagògics es proposen formacions participatives, de recerca, artístiques i socioemocionals. En l'aspecte pràctic, la guia està organitzada en mòduls temàtics. Cada mòdul conté una explicació del context social i històric adreçada sobretot al professorat i les persones facilitadores, una proposta d'activitats adreçada al jovent i alguns recursos extres per aprofundir en les temàtiques abordades en cadascun dels mòduls. Les activitats per al jovent es desenvolupen a través de diferents metodologies: anàlisi d'imatges, dinàmiques teatrals i jocs de rol, entrevistes, observació participada, creació de podcast, entre d'altres.

CONTINGUTS

El contingut de la guia s'ha estructurat a partir de set mòduls on s'aborden diferents moments en la lluita per l'habitatge al districte de Nou Barris i un últim mòdul amb exercicis d'autoavaluació i tancament.

Mòdul 1. Introducció a la memòria democràtica dels barris

Mòdul 2. Context històric i social de Barcelona i Nou Barris des de principis del segle XX

Mòdul 3. Primers barris urbanitzats del segle XIX i masies de principis del segle XX

Mòdul 4. Les cases barates de Can Peguera

Mòdul 5. Autoconstrucció a les Roquetes i Torre Baró

Mòdul 6. Polígons del franquisme: les Cases del Governador, Ciutat Meridiana i Canyelles

Mòdul 7. Aluminosi al Turó de la Peira

Mòdul 8. Exercicis d'autoavaluació i tancament

Estructura dels mòduls

- **Marc teòric:** context històric i social en relació amb l'habitatge i la urbanització, reivindicacions socials i connexió amb l'actualitat. Adreçat principalment al professorat o les persones facilitadores.
- **Activitat introductòria:** a partir de vídeos realitzats per entitats del territori i mitjans de comunicació locals.
- **Activitat d'investigació i de creació:** per aprofundir i fer propostes creatives.
- **Activitat per connectar les memòries passades i les memòries presents:** per enllaçar les lluites per l'habitatge de finals del segle XIX i sobretot al llarg del segle XX amb les lluites i reivindicacions contemporànies.
- **Per saber-ne més:** recursos per aprofundir en els continguts.

Les activitats estan pensades per afavorir un pensament crític i un desenvolupament participat i creatiu. Es poden realitzar de forma compaginada amb les explicacions de la persona facilitadora. El recursos proposats són iniciatives d'entitats i col·lectius del districte o de la ciutat: mitjans de comunicació locals, artistes, investigacions acadèmiques i/o activistes.

PER QUÈ NOU BARRIS?

Nou Barris és el districte vuit dels deu districtes de la ciutat de Barcelona. La història de Nou Barris és la història del seu moviment veïnal i associatiu, que va lligada a la construcció de diferents formes de vida amb característiques específiques segons les polítiques d'urbanisme i d'habitatge i les respostes veïnals de cada context i moment històric.

El territori que compon actualment el districte formava part de l'antic poble de Sant Andreu de Palomar fins al 20 d'abril de 1897, quan el poble es va annexionar a la ciutat de Barcelona. Aquesta unió va comportar molta lluita i resistència, ja que el veïnat volia seguir sent un municipi independent per no perdre la seva identitat i no pagar l'increment d'impostos que suposava ser part de la ciutat de Barcelona. Tot l'actual districte formava part de Sant Andreu de Palomar exceptuant un petit tros de can Masdeu que pertanyia a Sant Joan d'Horta.

L'origen de la configuració actual del districte el podem situar el 18 de gener de 1984, quan Barcelona es va dividir en deu districtes. Aquesta reestructuració va suposar la divisió del districte de Sant Andreu en dos de nous, un que en conserva el nom i l'altre que va esdevenir Ciutat Nord. Curiosament la major part del terreny de l'antic poble de Sant Andreu de Palomar va passar a Ciutat Nord (actual Nou Barris), tot i que el districte de Sant Andreu en va conservar el nom i el nucli històric.

El nom actual del districte es fa ressò de les lluites veïnals dels anys setanta. En un primer moment se li va atorgar al districte el nom de Ciutat Nord, però el Consell Municipal del Districte va arbitrar un procediment per canviar-lo, havent fet prèviament una consulta popular, per Nou Barris.

9 Barris era el nom de la revista que representava els barris de la zona centre i nord del districte: Vallbona, Ciutat Meridiana, Torre Baró, la Trinitat Vella, la Trinitat Nova, les Roquetes, la Guineueta, el Verdun i la Prosperitat, als anys setanta. El nom 9 Barris va ser una proposta d'Ignasi Català, activista veïnal i president de l'Associació de Veïns i de Veïnes de Trinitat Vella. Considerava que els barris de la Zona Nord tenien necessitats similars i que tindrien molta més força si generaven aliances i reivindicacions interbarrials. En aquests anys, el districte tenia dos altres associacions de veïns i de veïnes, la dels barris de Can Peguera, Porta, el Turó de la Peira i Vilapicina, i la de Torre Llobeta, que fundada el 1963 és l'associació de veïns i veïnes més antiga de Barcelona.

Per saber-ne més: >> "[Ignasi Català, activista veïnal](#)" / [Barcelona.cat](#)

A l'inici el districte estava format per catorze barris: Vallbona, Ciutat Meridiana, Torre Baró, les Roquetes, Canyelles, la Guineueta, la Trinitat Vella, el Verdun, la Prosperitat, Ramon Albó (actual Can Peguera), Porta, el Turó de la Peira, Vilapicina i Torre Llobeta.

En aquesta reordenació és important destacar que la Guineueta i Canyelles eren un sol barri, convertit en dos degut a la destrucció total de la Guineueta Vella, barriada de cases antigues de planta baixa, que el 1978 va passar a ser un barri independent de pisos alts, anomenat Canyelles. Un altre aspecte per ressaltar és que l'Ajuntament de Barcelona va adjudicar el barri de la Trinitat Vella al districte de Sant Andreu, malgrat tenir una història vinculada a Nou Barris com ho demostra que formava part de l'Associació de Veïns i de Veïnes Nou Barris. L'any 2006, Vilapicina i Torre Llobeta es converteixen en un sol barri, i deixen el districte amb tretze barris.

En el marc d'aquesta guia seguirem la història de les lluites per l'habitatge a Nou Barris, destacant els primers processos d'urbanització i la desaparició de les masies a finals del segle XIX i principis del segle XX, la construcció de barriades com Can Peguera a finals dels anys vint, inicis dels anys trenta, el procés d'autoconstrucció de barris com les Roquetes i Torre Baró durant els anys cinquanta i seixanta; el període marcat per l'abandonament de l'autarquia econòmica amb la construcció dels polígons d'habitatges, com les Cases del Governador, Canyelles i Ciutat Meridiana, durant els anys seixanta i setanta, i les lluites de finals del segle XX vinculades a les conseqüències de l'especulació immobiliària de la dictadura franquista, com és el cas de la lluita contra l'aluminosi dels pisos del Turó de la Peira. Aquestes memòries de lluites veïnals pel dret a l'habitatge constitueixen un patrimoni que cal estudiar, cuidar, conservar i compartir. Són símbol de la identitat col·lectiva dels barris de Nou Barris, amb les seves especificitats, però també de la memòria democràtica del conjunt de la ciutat.

Les persones que van lluitar per construir i preservar els barris i per millorar les condicions de vida del veïnat ens han deixat tot un llegat d'estratègies de lluita pel dret a l'habitatge, que han inspirat entitats, accions i tàctiques per fer front als reptes actuals de la crisi per l'habitatge. Una crisi marcada per la manca d'accés a l'habitatge, la desposseïció, els desnonaments, la precarietat, el malestar habitacional i altres desigualtats associades a l'hegemonia del mercat com la pobresa energètica, la privatització de serveis bàsics, l'augment de les desigualtats socials o l'expulsió del veïnat per la gentrificació dels barris, entre d'altres. S'escapa del contingut d'aquesta guia fer una anàlisi exhaustiva de la situació contemporània, però sí que hem volgut connectar la memòria de les lluites per l'habitatge des de principis de segle en la ciutat amb les memòries presents de la que continua sent una de les problemàtiques contemporànies més apressants. Conèixer la història, fer visibles, reconèixer i celebrar les contribucions de tants veïns i veïnes en la millora de les condicions de vida de la ciutat, ens pot servir d'inspiració per imaginar noves formes de vida més dignes, justes, plurals, democràtiques i més pensades des del procomú.

Mòdul 1

Introducció a la memòria democràtica dels barris

Durada: 2 hores

ACTIVITAT 1

Què és la memòria d'una ciutat? Qui la fa? Per què és important la recuperació de la memòria democràtica de la gent dels barris?

Primera part: introducció

Es presenta el títol de la guia: *Memòries de les lluites per l'habitatge a Nou Barris* i es pregunta què inspira a cada persona. Començarem explorant què entenem per memòria, qui decideix quins són els episodis, les temàtiques, els espais o les persones que cal recordar en una ciutat, quina relació hi ha entre la memòria de les lluites per l'habitatge i la memòria democràtica, per què és important recuperar la memòria democràtica i col·lectiva de la gent dels barris de la ciutat, i específicament de Nou Barris.

Segona part: Memòries d'allò estrany

• **Escolta Memòries d'allò estrany.** >> **Narrativa sonora**

• **Pluja d'idees.** A partir de la cançó es demana al grup que faci una pluja d'idees de les paraules que recorda de la cançó que acaba d'escoltar o altres paraules que associï a la memòria.

• **Espai de conversa.** A partir de la llista de paraules s'inicia un espai de diàleg on s'exploren els diferents significats de la memòria. Es pot començar demanant al jovent que comparteixi un record que no voldria oblidar, una situació viscuda que li fa ser qui és... i anar passant a una concepció de la memòria més col·lectiva (com a grup, centre educatiu o entitat, barri...).

• **Temàtiques per a l'espai de conversa.** Alguns temes que es poden proposar per al diàleg són: qui pot decidir quins són els aspectes que poden formar part de la memòria col·lectiva d'un barri o d'una ciutat, què passaria si una ciutat no tingués memòria, les memòries de qui han estat silenciades o no formen part del relat oficial o majoritari (dones, persones LGTBIQ+, racialitzades, migrades, amb diversitat funcional, infància, joventut...), per què és important recuperar la memòria de les lluites per l'habitatge obrer a la ciutat de Barcelona, quines connexions pot tenir amb la memòria present i futura de la ciutat i del barri, com es pot recuperar la memòria, quins documents i dispositius tenim al nostre abast, entre d'altres.

• **Una narrativa pròpia:** Cuidar i preservar la memòria passa per estratègies d'autorepresentació. Prenent com a inspiració la narrativa sonora *Memòries d'allò estrany*, es pot crear una narrativa pròpia sobre la memòria amb el grup de joves. Es pot fer una llista de tipus de memòria, de paraules associades a la memòria i de memòries de l'entorn proper que consideren que no s'haurien d'oblidar. A internet es poden trobar bases musicals lliures o amb drets d'autoria copyleft.

Tercera part: Murs de bitàcola

• **Consultar el Web:** "**Murs de bitàcola**". Per presentar la temàtica concreta de la guia es pot consultar "Murs de bitàcola", un projecte de l'artista visual Roc BlackBlock, per recuperar la memòria històrica veïnal de barris i pobles. Es pot oferir un espai per tafanejar l'espai web, per després analitzar conjuntament dos dels murals relacionats amb les lluites de l'habitatge.

• >> **La memòria de la perifèria.** Mural situat a l'Ateneu Popular 9 Barris (2021) a partir d'una foto de Kim Manresa de les barraques de Santa Engràcia al barri de la Prosperitat.

• >> **Amb les nostres mans.** Mural situat al barri de la Teixonera (2019) impulsat per la Taula de la memòria de la Teixonera, Pla de Barris. La imatge del mural és un fotograma de la gravació domèstica d'Anselmo Sánchez, un veí del barri de la Teixonera, que va filmar el procés d'autoconstrucció del barri i de la seva casa.

• **Espai de conversa.** A partir de les fotos s'inicia un espai de conversa. Algunes de les temàtiques que es poden proposar són: quines persones estan representades al mural, què estan fent, d'on surten les imatges originals, quin ha estat el procés i els criteris per triar aquestes imatges, per què és important visualitzar en un mural aquests episodis del barri, què senten les persones que han viscut aquestes situacions quan veuen els murals, què sent el jovent en mirar aquestes imatges, quina relació pot tenir la realització d'aquests murals amb la memòria democràtica i amb les lluites per l'habitatge, si poguessin fer un mural de les lluites per l'habitatge del seu barri quina seria la imatge seleccionada, per què, què diria del barri i de la seva gent, a quin espai concret del barri el farien...

• **Ruta presencial.** Si hi ha la possibilitat recomanem visitar els dos murals presencialment, ja que són memòria viva de la història de les lluites per l'habitatge, del veïnat i de la ciutat.

El mural *La memòria de la perifèria* és a l'Ateneu Popular 9 Barris, es pot fer una visita al conjunt de l'Ateneu i conèixer la seva vinculació amb la recuperació de la memòria col·lectiva del barri, que articula la memòria social, històrica, activista i per la cultura.

>> **Memòria Ateneu 9 Barris**

El mural *Amb les nostres mans* forma part de la ruta L'autoconstrucció a la Teixonera realitzada en el marc del programa de "*Memòria de les lluites per l'habitatge*" a càrrec de l'Associació Memòria Taxonera. La ruta centra la mirada en el paper de les dones en l'autoconstrucció i en el sosteniment de la vida comunitària al barri. Es pot fer la ruta seguint el fullotó:

>> **L'autoconstrucció a la Teixonera**

Recomanació per al professorat i persones facilitadores:

Abans de presentar els projectes s'aconsella consultar el seus webs per familiaritzar-se amb el procés creatiu, així com els resultats artístics.

Quarta part: La importància dels arxius

A la ciutat de Barcelona hi ha arxius municipals i privats que estudien, cuiden, preserven i comparteixen les memòries de la gent del barri. La seva tasca és fonamental per poder preservar el patrimoni tangible i intangible dels nostres barris i de la ciutat, assegurar-ne la conservació i la seva difusió. El districte de Nou Barris disposa de l'Arxiu Municipal de Nou Barris, l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris, així com d'altres espais i projectes com la Taula de Memòria del districte, Projectart Nou Barris Tv o Relligant Nou Barris, entre d'altres.

Per introduir la història com una disciplina, l'anàlisi històrica com un procés en constant reelaboració i començar a emprar el coneixement històric per argumentar les pròpies idees i revisar-les de manera crítica, podem visualitzar aquest vídeo que ens apropa al dia a dia de l'Arxiu històric de Roquetes - Nou Barris.

>> ["L'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris ens obre les seves portes per la Setmana dels Arxius" / NouBarrisNet Projectart - Nou Barris TV](#)

Per saber-ne més sobre *Memòries d'allò estrany*

Memòries d'allò estrany és una narrativa sonora que introdueix el projecte amb el mateix nom. *Memòries d'allò estrany* explora les memòries relacionades amb experiències de masclisme, LGTBIQ-fòbia, racisme i d'una educació normalitzadora, localitzades en diferents espais i equipaments públics del barri del Born (Barcelona). A partir de derives, vídeos, dibuixos i narratives sonores s'analitzen diferents dimensions de la memòria i com pot ser un instrument d'invisibilització, normalització i silenci, o al contrari, una forma d'expressió individual i col·lectiva de lluita, resistència i de creació de comunitat. *Memòries d'allò estrany* és un projecte realitzat en el marc del programa Creadors En Residència, desenvolupat per l'Institut de Cultura de Barcelona (ICUB) i el Consorci d'educació de Barcelona (CEB), facilitat pel col·lectiu Lo Relacional amb la participació de l'alumnat de 4t d'ESO de l'institut Verdguer, l'acompanyament de Miriam Lanzaco, professora d'expressió plàstica, i la mediació de Transductores i El Born, Centre de Cultura i Memòria.

Consulta el blog del projecte:

<https://memoriesdalloestrany.wordpress.com/>

Per saber-ne més sobre *Murs de bitàcola*

El projecte pretén visibilitzar i realçar, per mitjà d'intervencions murals a l'espai públic, els episodis propis de la memòria col·lectiva de cada comunitat. Construir, des de l'acció local, un mapa global de la memòria col·lectiva popular amb murs de bitàcola. Registrar i mapar, amb les intervencions arreu del territori, la pluralitat i riquesa del patrimoni memorial i la memòria col·lectiva.

Consulta el blog del projecte: <https://mursdebitacola.com/>

Mòdul 2

El context històric i social de Barcelona i Nou Barris des de principis del segle XX

Durada: 1 hora

L'actual districte de Nou Barris al segle XIX i a principis del segle XX era una zona de paisatges heterogenis, amb espais rurals de terres de cultiu, boscos i masies que seguïen el camí de les diferents rieres que travessaven el territori, i uns primers espais urbanitzats de cases baixes. La zona formava part del poble de Sant Andreu de Palomar fins que el 1897 el poble es va annexionar a Barcelona i es passa a conèixer com a Barris del Nord.

A inicis del segle XX Barcelona vivia un procés d'industrialització, especialment en relació amb la construcció del metro i de les obres per a la realització de l'Exposició Internacional del 1929, que va suposar l'arribada a la ciutat de persones de les zones més rurals de Catalunya i d'altres parts de l'estat espanyol i la necessitat de construir habitatge per allotjar-les. Les diferents promocions immobiliàries van dibuixar un paisatge urbà format per cases d'una sola planta, per fortes reivindicacions socials per aconseguir millores socials i urbanístiques, i per la creació de les primeres entitats veïnals, lúdiques, culturals i esportives.

En aquella època i especialment des de l'any 1930 fins al 1937, les cases barates de Can Peguera, juntament amb el barri de la Torrassa de l'Hospitalet de Llobregat, van esdevenir el principal nucli anarcosindicalista de Catalunya, vinculat a la CNT, la FAI i a grups com Mujeres Libres, que representaven un nou anarquisme més feminista i ecologista. L'any 1931 té lloc a Barcelona la primera vaga de lloguers, a la qual es van sumar molts barris obrers de la ciutat com Can Peguera.

Acabada la Guerra Civil d'Espanya i amb l'inici de la dictadura franquista, la vida associativa i les lluites veïnals van disminuir o van passar a la clandestinitat, a causa de la forta repressió i persecució a la qual van ser sotmeses totes aquelles persones vinculades a l'esperit llibertari, reivindicatiu, polític i cultural. Aquesta repressió també va afectar el veïnat de les diferents barriades de l'actual districte de Nou Barris.

Els anys cinquanta i seixanta són anys de grans transformacions en el país. La dictadura franquista promou un creixement econòmic desigual a escala de classe social —ja que són les famílies burgeses properes al règim les que acumulen els beneficis— i a escala territorial —agrupant el sector industrial només en les grans ciutats—. A partir del 1959, amb l'aprovació del Pla d'estabilització, s'inicia un procés de recuperació econòmica amb l'abandonament dels postulats autàrquics implantats un cop acabada la guerra. És el període conegut com a *desarrollismo*, que va significar un important desenvolupament industrial i un notable creixement demogràfic de les ciutats degut als fluxos migratoris des de les zones més rurals, sobretot des del sud de l'estat espanyol.

Barcelona creix i no pot acollir en bones condicions el nou veïnat, ja que no estava preparada per tal boom demogràfic. La formació de les perifèries populars és el resultat de l'intens creixement de la població, motivat per la migració dins del país, que porta que a Barcelona, entre el 1900 i el 1980, la població passi de 544.137 habitants a 1.754.142 habitants, sent el creixement entre el 1900 i el 1940 de 537.038 habitants, mentre que del 1940 al 1980, de 672.967 habitants.

L'habitatge és protagonista de l'absoluta transformació de les perifèries de la ciutat en aquests anys: reconfigura la planificació urbanística, afavoreix el creixement del sector de la construcció, la formulació de nous plans, decrets i normatives de govern i sorgeixen noves formes arquitectòniques i de construcció, basades en l'especulació urbanística i no en el dret a un habitatge i un entorn urbà digne per les persones nouvingudes.

Les persones que van arribar a Nou Barris, com va ocórrer en altres parts de la ciutat, van fer front al dèficit d'habitatge construïnt amb les seves pròpies mans barraques i cases d'autoconstrucció o compartint casa amb altres nuclis familiars o d'amistats. En aquest període també es porten a terme les primeres promocions d'habitatge públic de l'*Obra Sindical del Hogar*. Aquestes promocions van transformar els barris amb la construcció de grans edificis de pisos diminuts que no garantien el dret a un habitatge digne ni en règim de lloguer ni de propietat.

Els veïns i les veïnes de Nou Barris van veure com a més de les pèssimes condicions dels habitatges, la massificació i les grans construccions especulatives, els processos d'urbanització no es van acompanyar d'equipaments, zones verdes i d'esbarjo, places, escoles, mercats, transport públic i d'altres serveis mínims com l'enllumenat, l'aigua corrent o el clavegueram. Va ser la necessitat de dignificar aquests barris abandonats per l'Administració municipal franquista el que va motivar els veïns i les veïnes a autoorganitzar-se, en el que serien els fonaments dels moviments i les lluites veïnals de la dècada dels setanta, on les dones van tenir un protagonisme molt destacat.

Durant la dècada dels setanta es van protagonitzar centenars de manifestacions, talls de carrers i altres accions creatives com el segrest d'autobusos per fer arribar el transport públic als barris o les acampades urbanes per reivindicar un ús veïnal del castell de Torre Baró. També es va lluitar contra la construcció de grans infraestructures que canviarien la vida als barris, com van ser les lluites a la Guineueta Vella en contra de la construcció del segon cinturó de la ciutat, que va acabar amb el naixement del barri de Canyelles.

L'eclosió d'aquests moviments veïnals, manifestacions, accions i iniciatives es va mantenir amb l'arribada dels nous ajuntaments democràtics, intensificant-se amb els preparatius per a la celebració dels Jocs Olímpics del 1992. Aquestes velles i noves lluites han arribat fins als nostres dies, encara es reivindiquen millores per als barris que inclouen temes ja presents al llarg del segle XX, com la demanda d'equipaments culturals, esportius, educatius, socials i de salut, la millora del transport públic i de la connectivitat dels barris, un urbanisme feminista i ecologista, una mirada de la ciutat en clau intercultural, mesures per abordar la precarietat laboral, la pobresa energètica i estructural, la pèrdua i la desposseïció de l'habitatge o les dificultats per accedir-hi i viure en dignitat.

Per saber-ne més: Vaga de lloguers 1931

>> *"Quan els obrers barcelonins van deixar de pagar els lloguers abusius" / Betevé*

ACTIVITAT 2

Glossari per entendre la memòria de les lluites per l'habitatge

• Es demana una persona voluntària. Ha d'explicar una paraula amb mímica (a partir de gestos) o jugant al tabú (sense dir la paraula concreta). La persona que encerta la paraula surt i n'explica una altra. Les paraules estan relacionades amb les memòries de les lluites per l'habitatge des de principis del segle XX a Nou Barris; per tant, serveixen com a dispositiu per explicar el context històric i social.

Es poden afegir altres paraules que es considerin importants.

• Al final de la dinàmica es pot proposar al grup de joves que vagi afegint altres paraules que considerin importants per explicar el context social en relació amb l'habitatge del moment actual.

PARAULES:

- MASIA	- ESPECULACIÓ	- ASSOCIACIÓ DE VEÏNS I DE VEÏNES
- INDUSTRIALITZACIÓ	- AUTOCONSTRUCCIÓ	- BARCELONA
- METRO	- GRATACEL	- NOU BARRIS
- MIGRACIÓ	- POLÍGON	- SEGLE XX.
- DICTADURA	- MANIFESTACIÓ	
- BARRAQUES	- SORORITAT	

Mòdul 3

Primers barris urbanitzats i desaparició de les masies a principis del segle XX

Durada: 3 hores

L'actual districte de Nou Barris, prèviament a les onades migratòries de mitjans del segle XX i la consegüent urbanització que acabaria configurant el seu paisatge actual, era una zona amb paisatges plurals, uns de rurals amb terres de cultiu, boscos i masies, i altres d'urbanitzats. Els espais més rurals eren presidits per masies, que ocupaven principalment la meitat sud del districte, al llarg de la riera d'Horta, el torrent d'en Piquer i la riera de Sant Andreu. Era una terra fèrtil, regada per torrents, que permetien conreus intensius de farratge per al bestiar (blat, ordi i espelta), productes d'horta i fruites (cebes, enciams, cols, llegums, vinyes, oliveres, garrofers i arbres fruiters) i ramaderia (vaques, ovelles, bous, cabres, porcs, gallines, ànecs, oques i mules i cavalls per traginar d'un lloc a l'altre o per fer les feines del camp).

Els espais urbanitzats a la zona s'inicien a la dècada del 1830, amb la urbanització de cases de planta baixa i pis a Santa Eulàlia de Vilapicina, que tenia un gran nucli antic però que, actualment, només s'han respectat i conservat els carrers que ara formen part del districte d'Horta.

Així, al segle XIX Santa Eulàlia de Vilapicina disposa de carrers urbanitzats com el carrer d'Amílcar (abans Nacional), la plaça de Santa Eulàlia (abans plaça de la Victòria), Amics (que conserva una placa del segle XIX), Sant Manuel (el carrer més antic de Nou Barris ja que el 1838 ja estava totalment urbanitzat) o el carrer de la Jota (abans Lletre J). En són també testimonis de la urbanització al segle XIX els carrers de Garrofers, Rialb i Piferrer al barri de Porta o els carrers Pere d'Artés i Sant Iscle al barri del Turó de la Peira, entre d'altres.

A inicis del segle XX la ciutat vivia un procés d'industrialització que va comportar l'arribada a Barcelona de persones i famílies de les zones més rurals de Catalunya i d'altres parts de l'estat espanyol. Des de finals dels anys vint, i sobretot durant els anys cinquanta, seixanta, setanta i vuitanta, es va produir un creixement urbanístic desmesurat, que a la zona de l'actual Nou Barris, va comportar la desaparició dels espais més rurals, les masies i els barris que ja estaven urbanitzats.

Els espais urbanitzats van canviar radicalment amb el creixement urbanístic de la ciutat, la qual cosa va comportar la desaparició de cases i carrers, no sense resistències i lluites veïnals per salvar els habitatges. En són exemple l'enderroc de totes les cases baixes del carrer de la Cooperació en eixamplar l'avinguda Meridiana (actualment en sobreviu una sola casa de planta baixa, que queda a un nivell inferior al carrer), la desaparició del carrer d'Orense del barri de Vilapicina i dels carrers Busquets, Jurnet, Rialb, Queralps, Llívia, Figaró i la major part del carrer de Piferrer del barri de Porta. També és un clar exemple la destrucció de la totalitat de cases del barri de la Guineueta Vella, l'actual barri de Canyelles. Del segle XIX es conserven alguns noms de carrers: carrer dels Amics, carrer d'Espiall, carrer de la Jota, carrer de la Mare de Déu de les Neus, carrer de Sant Ferran, carrer de Sant Manuel, carrer de Santa Matilde i carrer de Santa Úrsula al barri de Vilapicina i la Torre Llobeta;

carrer dels Garrofers i el carrer de Porta al barri de Porta i passatge de Grau al Turó de la Peira. El creixement urbanístic també va afectar les masies, que van anar vivint diferents destins: algunes van ser enderrocades, altres van restar dempeus perquè les famílies propietàries no les van vendre o van decidir no enderrocar-les per construir-hi directament, en algunes hi vivien famílies i d'altres van quedar abandonades. També hi ha masos, que han resistit al llarg del temps, adaptant-se i formant part de la trama urbana. La majoria de cases que perduren passen desapercebudes ja que han perdut la seva essència agrícola i ramadera per esdevenir equipaments socials, culturals o educatius, i en el cas de Ca n'Artés també locals comercials i habitatge. És important reconèixer que la majoria de les masies recuperades com a equipaments comunitaris de la ciutat han estat fruit de reivindicacions veïnals, en un intent de recuperar la memòria rural de la ciutat i de conservar-ne el patrimoni històric. La conservació de les masies de Nou Barris evidencia el passat d'un territori i d'unes formes de vida que han canviat molt ràpidament, esdevenint símbol d'identitat col·lectiva i de memòria viva.

A inicis del segle XX, Mossèn Clapés esmenta una vuitantena de masies a la zona, mentre que actualment es té constància de l'existència de 41 masies, de les quals només vuit resten en peu: Ca n'Artés, Ca n'Amell Gran, Can Basté, Can Carreras, Can Masdeu, Can Valent i Can Verdaguer. Aquestes vuit que encara perduren com a testimonis d'una època són les que hem decidit compartir en aquesta guia. També hem volgut fer menció de la rectoria de Santa Eulàlia de Vilapicina i la Torre Llobeta, l'edifici més antic de Nou Barris, i la Granja del Ritz, una casa de camp construïda al voltant dels anys vint o trenta.

Des de l'Arxiu històric Roquetes - Nou Barris s'estan posant diferents rajoles als barris de Nou Barris per identificar on eren les masies avui en dia desaparegudes.

Exterior de Can n' Artés. Font: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris.

Ca n' Artés

Localització: carrer de Pere d' Artés, 8

Situada al carrer de Pere d' Artés, al costat de l'església de Santa Eulàlia de Vilapicina. Està ubicada al peu del Turó de la Peira, al límit amb el turó d'Horta, a la cruïlla de dos importants camins medievals coneguts amb el nom de Quatre Camins: un que anava de Sant Andreu de Palomar a Sant Joan d'Horta i l'altre, anomenat de Sant Iscle, que anava fins a Cerdanyola. La bona ubicació del mas va fer que fos un hostel amb persones viatgeres allotjades fins al segle XV.

La casa encara conserva elements originals medievals com la porta d'arc de mig punt i una de les finestres gòtiques amb forma d'arc. Pere d' Artés era un noble que tenia diferents propietats a la zona, amant de l'art i la cultura, feia de mecenes d'importants noms culturals de l'època. La masia ha quedat adossada a un edifici modern però forma part d'un conjunt arquitectònic d'interès, juntament amb Can Basté i Santa Eulàlia de Vilapicina. Actualment està dividida en tres: el local del forn Padró amb un habitatge al primer pis, on havia viscut la família Padró, un altre local que coincideix amb la porta principal i un pis amb entrada per una escala lateral.

>> "Ca n' Artés" / Relligant Nou Barris

Exterior de Ca n' Amell. Font: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris.

Ca n' Amell Gran

Localització: plaça de Ca n' Ensenya, 4.

Situada dins del parc Central de Nou Barris a l'actual barri de la Guineueta. El mas de Ca n' Amell Gran va ser construït entre el segle XVI i XVII pels comtes de Vilafranesca, originaris del País Valencià, i durant molts anys en va rebre el seu nom: Can Vilafranesca. De gran extensió, des del cementiri de Sant Andreu fins a Valldaura, es va fer ben coneguda per la fabricació de vi, elaborat a partir de les seves pròpies vinyes i de les dels masos dels voltants.

Posteriorment, els comtes van vendre la finca a la família Amell que en van fer ús al llarg de cinc generacions fins que va tornar a mans dels comtes de Vilafranesca en reclamar-ne la seva propietat. És ben probable que la condició de nobles jugués a favor seu. Emperò, anys més tard la van vendre a la família Payerol que, el 1870, en fan les primeres reformes enderrocant un dels cossos de la masia.

La seva estada dura molt poc, ja que el 1880 la venen a la Il·lustre Administració de l'Hospital de la Santa Creu com a ús de l'Institut Mental de la Santa Creu, que s'estava construint ben al costat. L'Institut va ser construït entre el 1885 i el 1916 per iniciativa del doctor Emili Pi i Molist, el qual conjuntament amb la seva dona, va aportar els diners per acabar la construcció. Un dels atractius que ofería la zona on es va bastir l'Institut Mental era que disposava d'una gran extensió de terreny, que, segons les noves concepcions de l'època sobre salut mental, permetia una millor recuperació de les persones en estar en contacte amb un medi obert i aïllat. L'Institut Mental de la Santa Creu va utilitzar Ca n' Amell Gran com a dependència externa, habitada per pacients que s'encarregaven de tenir cura de l'hort i del bestiar. Així, el mas segueix produint vi i no perd la seva funció agrícola fins als anys seixanta del segle XX quan l'Hospital ven les terres de la finca per construir-hi pisos. L'Institut psiquiàtric va tenir les portes obertes fins al 1986.

Durant molt anys la masia s'havia conegut amb el nom de Ca n' Ensenya, també anomenada Ca n' Amell Xic, fins que el 2015, arran d'una investigació de l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris, es descobreix que el seu nom és Ca n' Amell Gran i que la masia de Ca n' Ensenya feia anys que havia estat enderrocada.

La pressió veïnal va aconseguir que l'edifici fos adquirit per l'Ajuntament de Barcelona. En no tractar-se d'una masia catalogada, va ser reformada totalment entre l'any 1996 i 2003, fet pel qual va perdre la forma de masia, se'n va eliminar la torre central i s'hi va afegir un pis que no hi era. Es conserven únicament les parets exteriors de la masia (1876). Actualment és la seu del Casal de Joves la Guineueta, conegut popularment com a Mas Guineueta (nom erroni, ja que les masies de la Guineueta Vella i Nova estaven en un altre indret).

>> "Ca n' Amell Gran, la gran masia vinícola de la Guineueta" / Betevé

Exterior de Can Basté, 1945. Autor: Fazio, Francisco. Font: Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Can Basté

Localització: Localització: a l'illa entre el passeig de Fabra i Puig, 274-276, i el carrer de Pere d'Artés, 5.

Can Basté està ubicat sobre els vestigis d'una torre medieval del segle XII, que era propietat del baró de Creixell. En el decurs del segle XVIII la masia va experimentar importants canvis per transformar la casa de pagès en una casa més senyorial. Totes aquestes reformes es van poder portar a terme gràcies als beneficis del conreu de la vinya i de la producció de vi, fet que va permetre la incorporació d'un celler a l'interior de l'habitatge. La casa va viure moltes remodelacions al llarg de la seva història, sent una casa d'estiueig, una escola de música, un magatzem de flors artificials i una rectoria. La casa també ha passat per diferents mans. Un dels primers propietaris documentats va ser Ramon de Sagarriga, comte de Creixell, que va destacar per prendre partit a favor de Felip V, amb el bàndol borbònic, en la guerra de Successió. A finals del segle XVIII se la coneixia com a Can Nadal ja que va passar a mans d'Antoni Nadal, un adinerat fabricant de roba anomenada indiana, que va reformar tot el seu aspecte extern d'estil neoclàssic. El propietari, que es deia Pau Basté, va ser qui finalment li va donar el nom amb el qual es coneix actualment la casa. El mas va passar per altres propietaris com Pere Pous i Bases, la família Fargas o la família Rocafort.

L'any 1980, gràcies a les reivindicacions veïnals i a la voluntat de recuperació del patrimoni arquitectònic del districte de Nou Barris, la casa va ser adquirida per l'Ajuntament de Barcelona, que va restaurar l'edifici per convertir-lo en el centre cívic Can Basté. La casa s'havia degradat i només se'n conserva la façana i les voltes interiors. Actualment, la masia està protegida com a bé d'interès local. La gestió de Can Basté és duta a terme, des de l'any 2004, per l'associació sense ànim de lucre Turó Acció Socio-Cultural.

>> **"Can Basté" / Relligant Nou Barris**

Exterior de Can Carreras. Font: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris.

Can Carreras / Mas Sala

Localització: Carrer d'Ogassa, 12. Parc Central de Nou Barris.

A prop del passeig d'Urrutia i per sota del de Fabra i Puig trobem Can Carreras, també coneguda com a Can Sala. Era un mas amb una gran tradició agrícola en disposar de terres de gran fertilitat regades gràcies a una mica d'aigua procedent de Collserola. La casa conserva paviment original, on en una de les rajoles es llegeix la data de 1797, fet que fa pensar que és l'any de construcció de la part interior de la masia i de la façana. Els terrenys del mas limitaven amb l'actual passeig de Valldaura, la plaça de Karl Marx i amb el torrent de Can Peguera. Després de la guerra els terrenys es van parcel·lar i es van vendre en gran part per construir les cases conegudes com a barri Can Carreras, avui desaparegut. Als anys noranta l'Ajuntament de Barcelona va expropiar l'edifici per incorporar-lo al parc Central de Nou Barris i convertir-lo en un equipament per al barri, tot i que en l'actualitat l'edifici està en desús i sense catalogar com a bé patrimonial.

>> **"Can Carreras" / Relligant Nou Barris**

Exterior de Can Masdeu. Font: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris.

Can Masdeu

Localització: Camí de Sant Llàtzer. Parc de Collserola

Datada des de l'edat mitjana, el seu nom prové del propietari del segle XVII, Enric Masdeu i Farrera, però prèviament havia estat coneguda com a Mas Poch o Mas Roure. Era molt popular per la seva horta, les vinyes i per la seva font. Al segle XIX rep una reforma molt important que li dona l'aspecte actual, i passa a mans de l'Hospital de Sant Llàtzer, propietat de l'Hospital de Sant Pau, per allotjar pacients amb lepra en estat terminal, una malaltia estigmatitzada a l'època. Actualment encara és propietat de l'Hospital de Sant Pau.

Des de l'any 2001 la masia està ocupada com a espai de convivència, d'habitatge, agrícola i social obert al veïnat. Reivindiquen la defensa agroecològica de Collserola i una gestió pública de la vall de Can Masdeu. És una referència dins del moviment ocupa i com a espai alliberat que rep el suport d'un gran conjunt d'entitats com ara AVV Can Peguera, AVV Canyelles, AVV Guineueta, AVV Prosperitat, AVV Roquetes, AVV Turó de la Peira - Vilapicina, l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris, l'Ateneu Popular 9 Barris o el Casal Ton i Guida.

>> ["Can Masdeu" / Relligant Nou Barris](#)

Masia de Can Valent, vista des de l'avinguda de Rio de Janeiro. Districte de Nou Barris, Barcelona. 2021 Autoria: By Electro07 - Own work, CC BY 3.0

Ca Valent

Localització: Carrer de Rio de Janeiro, 49-51, i al carrer del Pintor Alsamora, 14

La masia estava ubicada al camí vell de Santa Eulàlia que unia la parròquia de Sant Andreu amb el poble d'Horta. Actualment està envoltada pel complex comercial SOM Multiespai, pel davant, pel cementeri de Sant Andreu, pel darrere, i entre el carrer del Pintor Alsamora i Rio de Janeiro.

De tipus basilical se situa en el camí de Sant Andreu a Santa Eulàlia de Vilapicina, sobre una antiga torre de defensa medieval, que s'anomenava turrís. Un element digne de menció és el rellotge solar de la façana. Es creu que la presència de rellotges es va generalitzar als segles XVII i XVIII, fet que dataria el mas al voltant dels segles XVI i XVII. Malauradament el rellotge està força deteriorat. Segons el musicòleg i director de l'Arxiu i Museu de l'església del Pi que va poder entrar al mas en la dècada dels vuitanta, la cuina conservava un enrajolat del segle XVIII, hi havia mobiliari antic i un cup de vi destinat a premsar raïm.

També coneguda com a Can Pere Valent, el mas va canviar de nom en funció també de la propietat. A mitjans del segle XX hi vivia el jardiner Sebastià Padrós fins que va ser venuda a la constructora Sala i Amat, que va utilitzar el mas com a magatzem. La casa ha sobreviscut a diferents intents d'enderrocament. L'any 1985 l'Ajuntament

va expropiar el mas. Malgrat estar inclosa en el Catàleg de Patrimoni Arquitectònic Historicoartístic de la ciutat de Barcelona, el mas s'havia tapiat i s'estava deteriorant sense ús. Fa més de trenta anys que el moviment veïnal reivindicava salvar Can Valent.

Des del febrer del 2016 en el marc del Pla Buits de l'Ajuntament, l'assemblea d'aturats i aturades de Nou Barris, amb la col·laboració de l'Associació de Veïns i de veïnes de Porta, Porta'm a L'Hort, Plataforma 500x20, Federació Transforma Porta, ASIA-Assoc, Salut i Agroecologia i veïnat del barri han revitalitzat Can Valent com un hort d'autogestió veïnal. En el projecte hi participen aturats i aturades de llarga durada de la Zona Nord de Barcelona per tal de reactivar les seves habilitats productives. També es promou l'aprenentatge de dinàmiques participatives per fer de Porta un barri capdavanter en ecologia urbana i drets socials. Aquest any 2022 sembla que després de més de trenta anys de reivindicacions veïnals han començat les obres de rehabilitació. La clau original del mas és dipositada a l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris.

>> ["Can Valent" / Relligant Nou Barris](#)

>> ["L'Ajuntament rehabilitarà enguany la masia de Can Valent" / Betevé](#)

>> ["Avança la rehabilitació de la masia de Can Valent" / NouBarrisNet Projectart - Nou Barris TV](#)

Centre Cívic Can Verdaguer, 16/6/2014 Autoria: Vicente Zambrano, Font: Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Can Verdaguer

Localització: Situada al barri de Porta, a l'illa formada pels carrers Piferrer, Casas i Amigó, l'Estudiant, Pintor Alsamora i l'avinguda de Rio de Janeiro.

Datada del segle XVI, rep el seu nom de la propietària de finals del segle XIX, Josefa Llaveria Verdaguer. Els trets més característics de la casa són la presència de dos rellotges de sol, un portal d'arc de mig punt adovellat i un jardí posterior, on hi ha la palmera més alta de Barcelona amb 27 metres i data de finals del segle XIX. Es considera l'única masia amb dos rellotge solars: un a la façana principal amb numeració romànica, i un altre, que passa més desapercebut, a la façana lateral, que té una numeració àrbiga.

La masia està situada en una zona rica en torrents d'aigua, i s'hi semblava farratge per al bestiar i productes d'horta. Els darrers cent anys va ser habitada per la família Samsó, que van exercir la masoveria fins l'any 1987, quan es van urbanitzar els terrenys dels voltants. Es considera l'última casa de Barcelona a mantenir l'activitat agrícola. L'any 2006 l'Ajuntament de Barcelona compra la masia, que està catalogada com a patrimoni històric de la ciutat. Les obres d'adequació van començar l'any 2010 i no va ser fins al 2013 que les portes de Can Verdaguer van obrir novament com a centre cívic. La premsa de vi rehabilitada situada al costat de la masia és testimoni del seu passat agrícola. El 2013 es va inaugurar una plaça ubicada al costat de la casa i que dona al carrer de Casas i Amigó que ha rebut el nom de jardins de Can Verdaguer.

>> "Can Verdaguer" / Relligant Nou Barri

Centre Cívic Torre Llobeta. 2015. Autoria: Vicente Zambrano. Font: Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Torre Llobeta

Localització: Es troba al mig de l'illa de cases entre el passeig de Maragall i els carrers de Santa Fe, de Cartellà i de Subirats.

Encara que l'edificació actual de la Torre Llobeta data del segle XV, les primeres notícies històriques a l'entorn de la finca daten del 1721 i fan referència a un plet entre els hereus de Josep Antoni Sagarriga (canonge de la Catedral de Barcelona) i els de Bernard Sever Sapila per la possessió de la finca. L'any 1868 es va construir la carretera que unia la Sagrera amb Horta a través de la Riera d'Horta (avui carrer de Cartellà), vorejant la casa pairal de la Torre Llobeta. La finca estava envoltada de grans terrenys agrícoles.

Els antics terrenys agrícoles que envoltaven la Torre Llobeta (delimitats per l'actual passeig de Maragall, el carrer d'Amílcar i l'avinguda dels Quinze) van ser adquirits l'any 1928 al propietari Josep Comas d'Argemí i Serrallonga per la Junta Mixta de Urbanización y Acuartelamiento. Aquesta junta era formada pel Ministeri de l'Exèrcit i l'Ajuntament de Barcelona, que adquirien aquestes terres amb la intenció inicial de construir-hi una caserna. Aquest projecte no es va portar a terme i la propietat dels terrenys va quedar el 1931 exclusivament en poder de l'Ajuntament, que els va arrendar als propietaris de la masia hortensa de Can Travi, els quals els van conrear fins que, el 1948, l'Institut Municipal de l'Habitatge

va començar la construcció d'un polígon d'habitatges.

Aquells nous habitatges al voltant de la Torre Llobeta serien habitats a partir del 1952 i el 1955 arran del desallotjament i la destrucció de barraques i cases a causa del procés especulatiu sorgit amb la celebració del XXXV Congrés Eucarístic Internacional del 1952. El polígon de la Torre Llobeta va ser projectat per l'arquitecte J. Jiménez Solà com un conjunt de blocs amb patis interiors agrupats en quatre illes de cases separades en grups de dos per una gran plaça enjardinada, on s'havia d'aixecar l'escola i on es va conservar la Torre Llobeta. Tanmateix, el polígon es va degradar ràpidament, de manera que va quedar la casa pairal en ruïnes i els espais verds pràcticament abandonats. L'any 1960 es va bastir, a tocar de la masia, l'escola pública Joan Maragall (avui IES Carrasco i Formiguera). La casa va restar abandonada, fet que va provocar la indignació del veïnat, que es va constituir com a associació de veïns i de veïnes per reivindicar la casa, la qual van ocupar entre el 26 d'abril de 1981 i 15 de març de 1983. Finalment, després d'unes grans reformes, la casa es va inaugurar al desembre del 1983 com a centre cívic del barri de Vilapicina i la Torre Llobeta. La clau original del mas és dipositada a l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris.

>> "Torre Llobeta" / Relligant Nou Barris

ALTRES ESPAIS SIGNIFICATIUS

Santuari de Santa Eulàlia de Vilapicina, 1968. Autor: Desconegut. Font: Felip Capdevila i Rovira. Número de registre 0223. Arxiu Municipal de Districte Horta-Guinardó.

Rectoria de Santa Eulàlia de Vilapicina

Localització: carrer de Pere d'Artés, 4

Actualment al barri del Turó de la Peira encara manté el seu ús com a rectoria. El santuari de Santa Eulàlia de Vilapicina té el seu origen en una petita capella rural, documentada des del segle X, bastida sobre unes restes romanes, situada en el camí que unia Sant Andreu de Palomar amb Sant Joan d'Horta. És la construcció més antiga que trobem al districte.

Degut als diversos assetjaments que va rebre la ciutat de Barcelona, l'església va ser reparada diferents vegades entre el 1562 i el 1637, que van ser costejades pel veïnat de l'època. A principis del segle XVIII l'església havia donat nom a un llogaret rural, Santa Eulàlia de Vilapicina, format per diverses masies disperses en un territori de camps i vinyes. Dues de les poques masies que es conserven d'aquesta època són Can Basté, unida a l'església per un pont l'any 1782, i Ca n'Artés. Davant el creixement demogràfic que anava experimentant Vilapicina, el 1866 l'església es va convertir en parròquia fent ús de Can Basté com a rectoria però en els anys següents va perdre la seva activitat en favor de l'església de Santa Eulàlia. El 1969 el temple recupera els actes de culte fins a l'actualitat. Des del 1971 forma un conjunt històric catalogat com a bé d'interès local. A principis de la dècada del 2000 el veïnat de Vilapicina va dur a terme múltiples activitats (botifarrades, concerts, etc.) a fi de recaptar fons per rehabilitar el santuari. Les obres, acabades el 2004, van consistir en l'arranjament de la teulada i del cor i la recuperació dels esgrafats de la façana principal.

>> "El santuari de Santa Eulàlia de Vilapicina" / Betevé

Granja del Ritz. Font: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris.

Granja del Ritz

Localització: Torrent de Tapioles, 9-11

Al barri de Vallbona, al bell mig d'un bosc d'alzines, hi trobem la Granja Montserrat. Va ser construïda al voltant dels anys trenta amb característiques arquitectòniques i artístiques del noucentisme, ocupant uns 6.299,95 m2 de terreny. En origen, la finca limitava amb la que ocupava la Torre del Baró a la carretera de Ribes. En un principi, el conjunt va ser edificat com a espai de repòs i de gaudi per a la família Cabré Llistosella.

En el moment de la seva construcció era una granja molt moderna degut als seus sistemes de regadiu, els procediments utilitzats en la recol·lecció i en la cria d'animals i els avantatges socials pels seus habitants i personal treballador. Venia els seus productes al veïnat de Vallbona i als comerços situats al llarg de l'antiga carretera de Ribes. La granja estava formada per diferents edificis: habitatge familiar separat de la resta d'edificis, granja amb forma de U, escorxador i magatzem. També disposava d'un jardí, una glorieta, una petita piscina.

Durant la Guerra Civil la granja va ser col·lectivitzada i es dedicava a abastir les tropes republicanes, mentre que en la postguerra va tornar a mans del seu propietari, Miquel Cabré Ycart, que a finals dels anys quaranta la va vendre a Mercedes Azcoaga Torras, propietària de l'Hotel Ritz. Mercedes va agafar la gestió de l'hotel familiar utilitzant la granja per assegurar, en temps de postguerra i d'escassetat, l'abastiment de verdures i carn per a l'hotel. Per aquesta raó és popularment coneguda com la Granja del Ritz. A principis dels anys cinquanta tots aquests terrenys es veuen afectats per un gran projecte de reurbanització del sector, amb la construcció de grans vials, com serà la Meridiana o el tren entre Barcelona i Granollers. Anys més tard Mercedes Azcoaga va vendre l'Hotel Ritz a Júlio Muñoz Ramonet incloent també en el paquet la granja. Durant els anys noranta Júlio Muñoz, després de patir greus pèrdues econòmiques, va traspasar el negoci a la cadena hotelera Husa de Joan Gaspart. Els nous propietaris van descuidar totalment la granja, de manera que van deixar de donar-li ús productiu i en van permetre una lenta degradació, i així va quedar tapiada i abandonada. És des de llavors que el veïnat de Vallbona en reclama la recuperació i rehabilitació, amb idees com la conversió en un centre d'educació ambiental o una guarderia. El 2003 va ser adquirida per l'Ajuntament de Barcelona, amb la condició que els antics masovers seguissin vivint a la masia. Actualment l'edifici és deshabitat, segueix en desús, sense estar catalogat amb cap nivell de protecció i degradant-se dia a dia. El veïnat en segueix reclamant la recuperació com a equipament patrimonial i cultural per al barri.

>> "Memòries de la granja del Ritz" / Betevé

DONES DE NOU BARRIS A LES MASIES DEL SEGLE XIX

Al Nou Barris del segle XIX eren moltes les dones que tenien el control de la propietat i de les finques. Es tractava de dones pubilles que es convertien en hereves per manca de fills mascles, de dones que esdevenien propietàries o amb dret a l'usdefruit per defunció dels seus marits i també, algun cas, de dones de la burgesia barcelonina, que no vivien a Nou Barris però que van invertir en la compra de finques del territori per després urbanitzar-les.

Engràcia Batista i Planas, Anna Constansó i Surroca, Maria dels Àngels Puig i España, Josepa Solà i Fatjó, propietària de la masia de Can Costa dels Xiprers i filla de Matilde Viquer i Puig són algunes de les dones més conegudes. També hi havia altres dones que pertanyien a classes socials més baixes, sense moltes o cap propietat, que es dedicaven a la masoveria i a la pagesia. Algunes de les dones que s'han pogut identificar són les següents:

• **Les dues Gertrudis Parellada:** vivien a la masia de can Sitjà, propietat del marquès de Castellbell, i que portaven les feines habituals de la masoveria. Can Sitjà estava situada a l'actual plaça del Virrei Amat i va ser enderrocada als anys setanta del segle XX per la construcció del gratacels de "la Caixa".

• **Maria del Pilar Sagués i Delriu:** una de les poques pageses de l'època que sabia llegir i escriure. El seu marit va morir resultat de l'atrancament d'uns bandolers i com que no hi havia més homes a la família, Maria del Pilar es va fer càrrec de portar l'administració de les propietats i les tasques del camp de la família Armengol, tasques que compaginava amb la cura de la seva sogra, dels seus dos fills i de la seva filla de 6, 5 i 2 anys, respectivament. L'any 1900 ocorre un dels fets que marcarà la família ja que es produeix l'expropiació d'una bona part de la seva finca de can Xiringoi per construir les cotxeres de tramvia de la futura avinguda de Borbó.

• **Maria Anna Baliarda i Mariné:** neta del primer matrimoni masover de la masia Torre Baró construïda a finals del segle XVIII per Ramon Francesc de Copons i Despujol, segon marquès de la Manresana per substituir l'antiga Torre del Baró destruïda arran de la guerra de Successió. Primer juntament amb el seu marit i després de la seva mort amb un dels seus fills, exerceix la masoveria de can Garrigó fins a la seva mort als 67 anys, l'any 1901.

• **Francisca Vilà i Carbonell:** nascuda a Tarragona es va traslladar a viure a Sant Andreu de Palomar on es casa amb Josep Busquets i Gaffarot amb qui té quatre fills. Un d'aquests fills, Josep Busquets i Vilà, al novembre de 1863, va comprar, a l'empresa del ferrocarril de Saragossa a Barcelona, una finca que havia estat expropiada per la construcció dels Tallers del Nord. La seva intenció era la parcel·lació de la propietat en solars per facilitar-ne la urbanització. Josep Busquets va morir de forma prematura sense tenir temps de realitzar el seu propòsit. La seva mare, Francisca Vilà, volia complir el darrer desig del seu fill i l'any 1867 inicia la venda dels solars, encarregant-se'n personalment. La finca de Francisca Vilà estava situada entre el camí de Santa Eulàlia (després carrer de Piferrer) i els tallers del Nord. Ella crea un carrer que durà el nom de carrer de Busquets. No es té constància certa si està dedicat al seu marit Josep Busquets i Gaffarot, al seu fill Josep Busquets i Vilà o a ella mateixa, ja que al segle XIX, la majoria de les dones utilitzaven el cognom del marit després de contreure matrimoni. Degut a la construcció del complex de can Dragó, poc abans dels Jocs Olímpics del 1992 es van destruir totes les cases del carrer de Busquets i la majoria del carrer de Piferrer. El petit carrer de Busquets va passar a anomenar-se passeig d'Andreu Nin i s'allarga pels dos costats, fins al carrer de Vèlia i fins al passeig de Valldaura.

ACTIVITAT 3

On són actualment les masies?

• Situa les masies existents en l'actual mapa de Nou Barris. Pots imprimir el mapa o editar directament la geolocalització a Google Maps o en alguna altra eina de mapatge.

• Hi ha alguna masia a prop del teu centre educatiu? Per què no feu una visita i exploreu com és la masia en l'actualitat i com conviu amb l'entorn urbà? Podeu fer un podcast explicant la visita, les vostres percepcions, enregistrant els sons actuals del voltant de la masia, inventant els sons del passat, fent entrevistes al veïnat preguntant si coneixen la masia i la seva història o si coneixen altres masies presents encara al districte i a la ciutat.

• Podeu enviar el podcast a l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris com a document de memòria viva del barri.

Arxiu Històric de Roquetes- Nou Barris:

Adreça: via Favència, 288, 08042 Barcelona.

a/e: arxiuhistoric@yahoo.es

Web: <http://arxiuhistoric.blogspot.com/p/on-som.html>

Masies i altres patrimonis d'interès existents al districte de Nou Barris:

Ca n'Artés

Carrer de Pere d'Artés, 8

Ca n'Amell Gran

Plaça de Ca n'Ensenya, 4

Can Basté

Illa entre el passeig de Fabra i Puig, 274-276, i el carrer de Pere d'Artés, 5.

Can Carreras / Mas Sala

Carrer d'Ogassa, 12.

Can Masdeu

Camí de Sant Llätzer. Parc de Collserola

Can Valent

Carrer de Rio de Janeiro, 49-51 i carrer del Pintor Alsamora, 14.

Can Verdaguer

Illa formada pels carrers Piferrer, Casas i Amigó, l'Estudiant, Pintor Alsamora i l'avinguda de Rio de Janeiro.

Torre Llobeta

Al mig de l'illa de cases entre el passeig de Maragall i els carrers de Santa Fe, de Cartellà i de Subirats.

Rectoria de Santa Eulàlia de

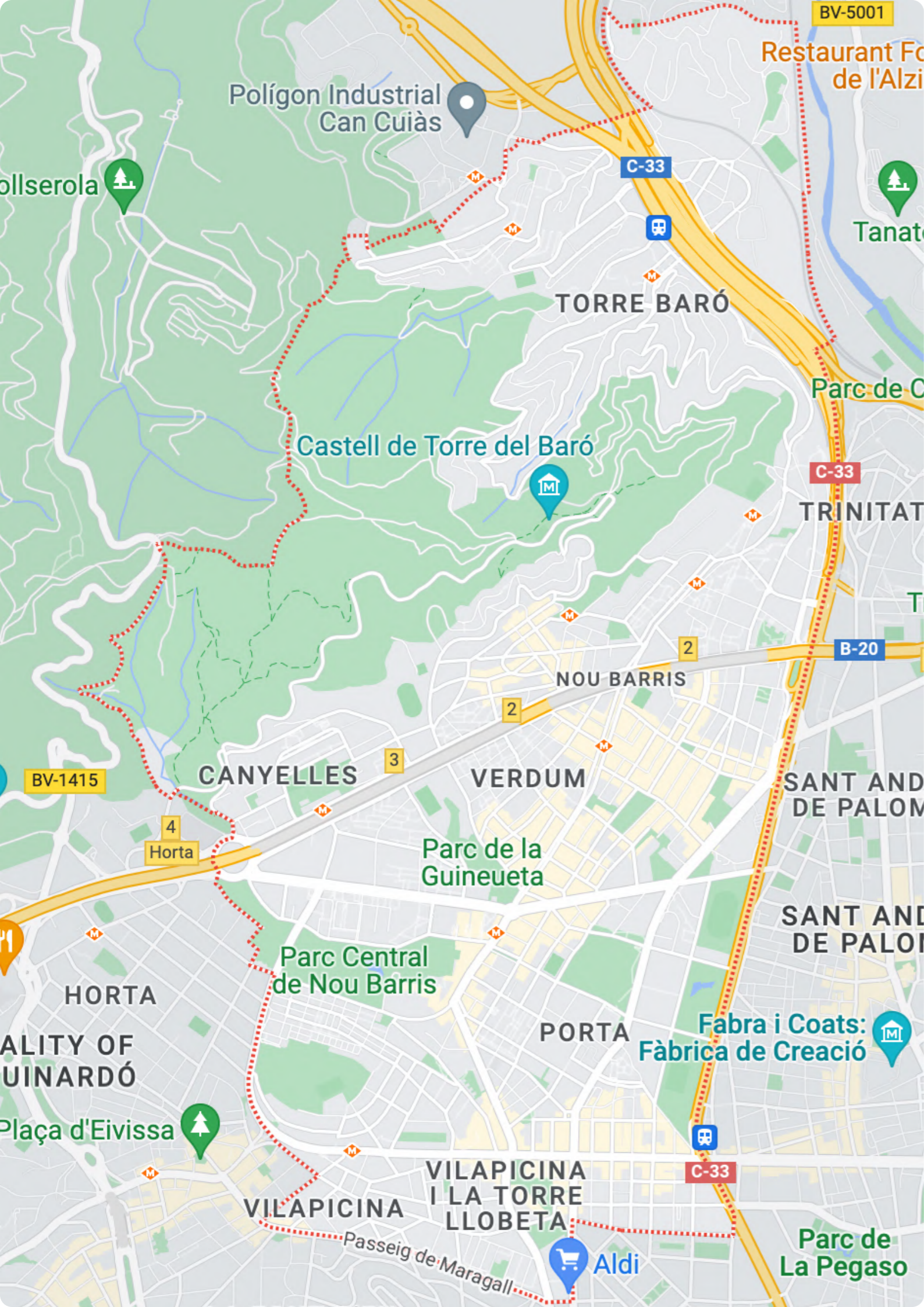
Vilapicina

Carrer de Pere d'Artés, 4

Granja del Ritz

Torrent de Tapioles, 9-11

Mòdul 4

Les cases barates de Can Peguera

Durada: 2 hores

Masia Can Peguera. 1935. Autor: Jaume Mut. Número de registre 0517. Font: Arxiu Municipal de Districte Horta-Guinardó.

Can Peguera, conegut popularment com “les cases barates”, és un barri de l’actual districte de Nou Barris. Està situat entre el parc Central de Nou Barris i el Turó de la Peira, tocant amb els barris del Turó de la Peira i la Guineueta. És un barri petit, ocupa una zona d’1,1 km².

El barri està edificat en els terrenys de Can Peguera, una masia que durant molt de temps va funcionar com a fàbrica de pega a partir de la resina que extreia d’una pineda propietat del mas. Una part de la masia va ser enderrocada l’any 1928 per construir la parròquia de Sant Francesc Xavier, i el 1954 es va acabar d’enderrocar per construir un alt bloc de 31 pisos que encara avui trobem vora l’església.

L’any 1928 s’inicia el projecte de construcció del barri, que llavors pren el nom de Ramón Albó, encara que serà més conegut com “les cases barates d’Horta” per la proximitat a la plaça Major d’Horta, no perquè formés part del poble d’Horta. Es tractava d’un pla de reordenació urbana per allotjar la població obrera, en gran part vinguda a la ciutat per la construcció d’infraestructures com el metro o de la fira de l’Exposició Universal de Barcelona, i el veïnat que vivia a les barraques de Montjuïc desallotjat a causa de l’Exposició Universal del 1929. L’Ajuntament va comprar el terreny a la marquesa de Castellbell, que era la propietària de les terres de Can Peguera i del Turó de la Peira.

En un inici i durant la dictadura de Primo de Rivera el barri va tenir el nom de Ramon Albó. Amb l’arribada de la República li van canviar el nom per Giner de los Ríos, per tornar a ser Ramon Albó durant la dictadura franquista. El 1998 el veïnat va decidir en referèndum que el barri es digués Can Peguera i no portés el nom d’un personatge lligat a les dues dictadures.

Origen de la construcció de las cases barates

Durant la dictadura de Primo de Rivera, el “Patronato de la Habitación” (després “Institut Municipal d’habitatge” i ara “Patronat Municipal de l’Habitatge”) va construir quatre polígons d’habitatges en aplicació de la Ley de Casas Baratas: “Eduardo Aunós” a la Zona Franca (Sants-Montjuïc), Baró de Viver i el Bon Pastor —originàriament conegut com Milans del Bosch— (Sant Andreu) i Can Peguera, originàriament conegut com Ramon Albó (Nou Barris). Els terrenys escollits eren allunyats dels nuclis urbans existents amb poca infraestructura i mala connectivitat amb la resta de nuclis i amb el centre de la ciutat. Concentrar les famílies obreres en espais “controlables” i allunyats de la possibilitat d’encetar revoltes, concentracions i manifestacions és un dels motius pels quals es van triar els terrenys en qüestió. Actualment les cases de la Zona Franca, Baró de Viver i el Bon Pastor han estat enderrocades per construir-hi pisos nous. Al Bon Pastor s’han deixat en peu setze cases, que esdevindran un museu per conservar la memòria de les cases barates i de les lluites per l’habitatge obrer a la ciutat i equipaments comunitaris. Les cases de Can Peguera són les úniques que es mantenen tal com es van construir, gràcies a les lluites veïnals que han aconseguit que el barri sigui protegit i no es vegi afectat per futurs plantejaments urbanístics.

Can Peguera es va construir sota la direcció de l’arquitecte Xavier Turull, que sembla que es va inspirar en les cases de barris obrers d’Anglaterra. Són cases molt modestes, de planta baixa d’entre 40 i 60 m². Les cases es distribueixen en dues fileres d’habitatges que formen illes rectangulars amb un petit pati interior. Malgrat la pressa per l’emergència habitacional, els habitatges es van edificar en dues fases amb tipologies d’habitatges diferents en funció de la topografia. En primer lloc es van edificar les illes d’habitatges tipus A i B des del 1929 fins al 1931, i després des del 1947 fins a 1949 les illes d’habitatges tipus C, generant les parcel·les més complexes des del punt de vista topogràfic i geomètric, tot completant el barri. Originalment els 188 habitatges tipus A disposaven de tres habitacions, una sala d’estar menjador, una cuina i un petit jardí. La cuina i dues habitacions donaven a un pati d’aproximadament 5 m² de superfície. L’inodor estava situat al pati. Els 334 habitatges de tipus B disposaven de tres habitacions i un menjador-cuina, tots de mides molt reduïdes. La cuina i una habitació donaven a un pati de prop de 8 m² de superfície. L’inodor i un safareig estaven situats al pati. Els 88 habitatges del tipus C són una variant del tipus B evolucionada. Introdueix un lavabo integrat a l’interior de l’habitatge, ventilat mitjançant un petit pati compartit entre dos habitatges. Disposa de tres habitacions i un menjador-cuina, tots de mides reduïdes. La cuina i dues habitacions donen a un pati de prop de 6,5m² de superfície. També es van construir 6 habitatges tipus D amb característiques semblants a les C.

Per saber-ne més: >> [Ruta Bon Pastor, 1974-2003.](#)

La construcció dels habitatges, com que havia de ser una ubicació temporal, no va anar acompanyada de la urbanització de serveis bàsics com l'enllumenat o carrers asfaltats. A més dels habitatges es va construir una església, una caserna de la Guàrdia Civil i una escola. Durant la postguerra els habitatges també tenien petits comerços, que permetien al veïnat disposar de les necessitats bàsiques, sense haver de desplaçar-se al centre de la ciutat, que per la manca de transport i l'aïllament es considerava "anar a Barcelona". El 1945, els noms dels carrers són números fins que van ser canviats per noms de les comarques gironines.

L'escola es va inaugurar l'any 1932 amb el nom de Grupo Escolar Hermenegildo Giner de los Ríos (nom que també va adoptar el barri durant la Segona República), pedagog vinculat a la *Institución Libre de Enseñanza*. Va ser la primera escola pública de Nou Barris, on s'impartia una educació amb pedagogies innovadores, tenia sala de projeccions cinematogràfiques i festes i feia moltes classes a l'aire lliure. Tot i així, nenes i nens rebien una educació diferenciada i només compartien la sala de lectura i biblioteca. Aquestes metodologies pedagògiques van canviar durant la dictadura franquista, així com el nom de l'escola que va passar a ser Ramiro de Maeztu, un escriptor espanyol de la Generació del 98. Actualment l'edifici de l'escola és el Centre de Dia de Pi i Molist i una residència, vinculades al servei de psiquiatria de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

La caserna de la Guàrdia Civil es va construir per reprimir el moviment anarquista del barri, empresonant i torturant molta part del veïnat, sobretot en acabar la Guerra Civil d'Espanya. Actualment la caserna és el casal de gent gran del barri.

Un veïnat de cultura llibertària

Les cases barates de Can Peguera eren conegudes per ser un dels punts de Barcelona on residien moltes persones afiliades a la CNT, moltes vinculades a la secció de la construcció del sindicat. Ser d'ideologia llibertària i pertànyer a un sindicat en les primeres dècades del segle XX significava lluitar no només per millorar les condicions laborals, sinó per aconseguir canvis estructurals més profunds. S'entenia que les reivindicacions veïnals, sindicals i per la cultura popular eren part de la mateixa lluita. A Can Peguera això es traduïa en una xarxa de relacions veïnals mantingudes pel suport mutu i la solidaritat.

Tal era la importància de l'anarquisme al barri que s'editaven les dues principals revistes del moviment anarquista a Catalunya. A la bodega Munich Eusebi C. Carbó s'editava *Solidaridad Obrera* i uns cent metres més enllà, en una altra casa, s'editava *Tierra y Libertad* de la FAI (Federació Anarquista Ibèrica), on col·laboraven veïns i veïnes del barri com José Pros i Lola Iturbe Arizcuren.

Amb l'esclat de la guerra, el barri va ser un fort pol contrari al feixisme, es va formar un comitè i van convertir l'església de Sant Francesc Xavier en la casa del poble. Per sort, mai van arribar els bombardejos a Can Peguera degut al fet que no hi havia cap edifici que s'identifiqués com a objectiu militar.

Durant la dictadura i en els anys de la transició el veïnat tenia dos principals pols de lluita, un de més general, com és l'arribada de la democràcia al país, i un de concret, a favor de preservar el barri, protegir-lo dels diversos plantejaments urbanístics de ciutat que en preveïen l'enderrocament i millorar les condicions de vida del veïnat. Les lluites van ser liderades per un fort moviment veïnal i associatiu que segueix viu avui en dia.

Lola Iturbe Arizcuren

Lola Iturbe Arizcuren pertanyia a la generació de militants llibertàries que es van incorporar a la lluita social en la dècada dels anys vint del segle XX, que van viure la dictadura de Primo de Rivera, la República, la Guerra civil d'Espanya, un llarg exili franquista i el retorn a Barcelona, la seva ciutat natal, després de la mort de Franco.

La seva mare, d'origen basc, es va refugiar a Barcelona buscant l'anonimat després del rebuig social i familiar per quedar-se embarassada sense estar casada. La Lola, com la majoria de les noies de classe obrera de l'època, es va posar a treballar als 10 anys com a pantalonera, ofici que va desenvolupar al llarg de la seva vida. L'explotació laboral del moment la va portar a afiliar-se al Sindicat del Vestit de la CNT amb 14 anys. A la casa d'hostes que tenia la seva mare va entrar en contacte amb destacats militants llibertaris, que trobaven a casa seva un refugi on amagar-se de la policia. L'any 1922 va conèixer Juan Manuel Molina, *Juanel*, un destacat militant anarquista; ràpidament van establir una relació amorosa i van tenir un fill i una filla. El 1926, durant la dictadura de Primo de Rivera, van viure un primer exili retornant a Barcelona el 1930 i instal·lant-se al barri de Can Peguera. Durant aquests anys, la Lola va militar a la CNT i en la Federació Anarquista Ibèrica.

El seu posicionament anarcofeminista era molt reconegut i la va portar a escriure en revistes com *Mujeres Libres*, *Tierra y Libertad* i *Tiempos Nuevos*, on se centrava especialment en la situació social i en les condicions de vida de les dones. Entre els seus escrits de l'època trobem un reportatge sobre set dones anarquistes detingudes per la vaga de solidaritat amb el Port de Barcelona l'any 1933 a les quals va entrevistar a la presó, cròniques vives de les lluites de juliol del 1936 on va participar en primera línia, els primers fulls de mà que la CNT va llançar una vegada vençut el cop militar a Barcelona o relats novel·lats sobre la participació de les dones en la rereguarda. En els seus escrits també es pronuncia críticament contra el masclisme de la premsa obrera i anarquista escrita majoritàriament per homes. La Lola també va participar en diverses campanyes de propaganda amb altres dones

anarcofeministes com Libertad Ródenas o Rosario Dulcet, així com en actes generals de protesta. Va ser l'única dona en el miting multitudinari organitzat per la FAI al Palaciu de las Artes Decorativas de Barcelona, on van participar personalitats destacades com Buenaventura Durruti, amb qui tenien una gran amistat per haver compartit exili a França.

La família Molina-Iturbe va tenir un gran influència en el moviment llibertari català i espanyol. Casa seva era centre de reunions, especialment multitudinàries els diumenges, que oferien al barri un ambient llibertari, alegre i culturalment estimulant. Durant els anys 1936-1939 va ser reportera de guerra. Davant la victòria del franquisme, es va exiliar per segona vegada amb tota la família. L'exili va durar quaranta anys, en què tant ella com el Juanel van continuar lluitant per la reorganització de la CNT i en el seu cas escrivint llibres com *La mujer en la lucha social y en la guerra civil de España*, el 1974.

Actualitat

Avui, les cases barates de Can Peguera és un dels barris més petits i amb menys renda per capita de la ciutat. També segueix disposant d'un teixit social de relació familiar entre el veïnat i una xarxa associativa consolidada que treballa per la millora diària de les condicions del barri. Un dels eixos principals d'aquest treball és el Casal Cosa Nostra, que agrupa l'Associació de Veïns i Veïnes, el grup de dones o l'Associació Juvenil Tronada. A més, el casal de gent gran, l'associació sociocultural Matisos, l'associació Ballet Folklòric Renacer Boliviano o la parròquia del barri que, de manera transversal, lluiten contra la pobresa i per millorar les condicions de vida del veïnat.

El *Pla de futur de Can Peguera*, aprovat per l'Ajuntament l'any 2010, recull part de les reivindicacions veïnals i preveu millores urbanístiques i socials al barri. L'any 2022 han començat les obres que facilitaran la connexió entre els equipaments i la transició al Turó de la Peira, amb reordenació de l'espai públic, millora de voreres, ascensors, clavegueram, enllumenat i arbrat. A més de les millores socials i urbanístiques també es reivindica la memòria històrica del barri.

Per saber-ne més:

>> [Història d'un barri. Especial 40 aniversari. La Peguera, número 20, butlletí de l'Associació de Veïns i de Veïnes, desembre 2014](#)

ACTIVITAT 4

Imaginant Can Peguera

- **Activitat introductòria per a l'alumnat:** Per treballar el mòdul dedicat a Can Peguera proposem visionar un petit vídeo, abans de l'explicació prèvia del professorat. >> ["Can Peguera, el barri roig de les cases barates" / Betevé](#)
- **Diàleg després del visionament.** La persona que facilita l'activitat va proposant preguntes a l'alumnat. A través d'aquestes o altres preguntes i respostes es va explicant la construcció de les cases barates de Can Peguera i la seva història fins a l'actualitat. Es pot anar aturant el vídeo en algunes imatges i preguntar a l'alumnat què veuen, què els inspira, com creuen que seria viure en un barri així.

Preguntes per al diàleg:

- Si no has estat mai a Can Peguera, quina impressió et genera el barri a partir de les imatges del vídeo?
- Si vius o has estat mai a Can Peguera, creus que el vídeo fa una bona representació del barri?
- Qui explica el barri?
- Per què pot ser important aquesta figura en un barri?
- Quines van ser les primeres persones habitants del barri?
- Per què diuen que és un barri roig?
- Quina diferència hi ha entre les cases de Can Peguera i les cases adjacents que es veuen al vídeo?
- Per què diuen que al barri de Can Peguera no s'especularà amb l'habitatge?
- Saps situar Can Peguera en el mapa de Barcelona?

ACTIVITAT 5

Com sona Can Peguera?

• **Com sonava Can Peguera?** A les nits, el veïnat de Can Peguera (llavors Ramon Albó) sortia a la fresca, xerraven i cantaven cançons llibertàries, com les que també sonaven a casa de la Lola i el Juanel.

Es poden escoltar algunes de les cançons en aquesta [»» PLAYLIST](#)

• **Com podria sonar ara Can Peguera?** Trieu una cançó de la playlist anterior. A qui s'adreça? Quin missatge té? Quina cançó podria tenir un missatge semblant en l'actualitat? Com sonaria ara Can Peguera? Trieu una cançó actual i feu una comparativa. Presenteu les dues cançons a la resta de grups de la classe.

• **Playlist col·laborativa i llibertària:** Feu una playlist de les vostres cançons llibertàries.

• **Cantar com a acte de resistència:** Podeu fer com el veïnat de Can Peguera i sortir a algun espai públic a cantar-les i reivindicar un món amb millors condicions de vida per a tothom.

Mòdul 5

Autoconstrucció a les Roquetes i Torre Baró

Durada: 2 hores

Les Roquetes és un dels tretze barris que configuren el districte de Nou Barris a la ciutat de Barcelona. El barri de les Roquetes és al peu del turó del mateix nom, als vessants de la serra de Collserola. El barri s'ha quedat amb el nom amb què es coneixia tota la barriada, des de la muntanya fins a les aleshores vies del tren. Rebia aquest nom per les diverses pedreres que hi havia als seus contorns i que encara es poden apreciar. La part nord del barri connecta amb el castell i el mirador de Torre Baró. En aquest terreny adjacent entre els dos barris és on les persones nouvingudes van començar a autoconstruir les seves cases als anys cinquanta.

El barri de Torre Baró ocupa el lloc on antigament hi havia les torres construïdes per la família Pinós durant els segles XVI i XVIII. Tothom es pensa que la torre de Baró és l'edifici que va quedar a mig fer enmig de la muntanya, però la veritable torre de Baró va ser enderrocada l'any 1967 en la construcció de la Meridiana. L'edifici que es conserva i que avui coneixem com a Torre Baró havia de ser un hotel en una urbanització ciutat-jardí. L'any 1915 ja es va veure que el projecte no tindria èxit i l'hotel va quedar a mig construir. L'edifici ha estat un símbol de la lluita del veïnat, que durant els anys setanta i vuitanta el va reivindicar com a espai per al barri. L'any 1989 l'Ajuntament el va declarar patrimoni històric de la ciutat. Actualment el castell és el punt d'informació i educació mediambiental del parc de Collserola.

Per saber-ne més:

>> ["Castell de Torre Baró" / Relligant Nou Barris](#)

Origen de l'autoconstrucció

Als anys cinquanta Barcelona va rebre moltes persones provinents d'altres parts de les zones rurals de Catalunya i de l'estat espanyol, que buscaven en el sector industrial de la ciutat millorar les seves condicions de vida. La construcció de les cases barates, entre d'altres factors, va produir un efecte crida que va atreure altres famílies a la zona. Aquestes persones es van trobar en unes condicions molt més precàries del que imaginaven, marcades sobretot per la manca d'accés a l'habitatge. Moltes d'aquestes persones, especialment provinents del sud de l'estat espanyol, van arribar a barris com les Roquetes i Torre Baró.

La resposta a la manca d'habitatge va ser l'autoconstrucció de cases i barraques. Als anys seixanta ja hi ha tot un barri fet a base d'autoconstrucció del veïnat, sobretot a la zona del turó de Roquetes, constituint els actuals barris de Torre Baró i les Roquetes. Les cases es construïen sense gaire ordre, ocupant els espais que estaven sense edificar. En aquest període també es van edificar les primeres promocions d'habitatge públic de l'Obra Sindical del Hogar. Aquestes promocions transformaven el barri amb la construcció de grans blocs d'edificis amb pisos molt petits, que difícilment oferien un habitatge digne. El 1957, un pla promogut per l'Ajuntament legalitza totes les construccions del veïnat i promet millores de serveis, instal·lació de clavegueram, enllumenat i de pavimentació.

Any 1964: instal·lant el clavegueram al barri de Roquetes. Font: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris

Lluites i reivindicacions veïnals

Malgrat els plans urbanístics i les suposades millores econòmiques que anunciava el desarrollismo no s'atenen les necessitats dels nous barris. Aquest context va suposar la reactivació de les lluites veïnals, la necessitat d'autogestionar-se i de crear xarxes de suport mutu. Un episodi que forma part de l'imaginari col·lectiu del barri va ser l'acció coneguda com "Urbanitzar en domingo". Entre el 1964 i el 1967 el veïnat de les Roquetes es va organitzar per construir el clavegueram i la xarxa elèctrica per fer arribar aigua i llum al barri. Hi va participar tot el veïnat independentment del gènere i de l'edat. Les obres es feien en diumenges i dies festius, ja que la majoria dels homes treballaven en la construcció i només tenien festa el diumenge. Amb actuacions d'aquest tipus es van forjar els ciments dels moviments i les lluites veïnals dels anys setanta, on les dones van tenir un paper molt destacat.

El moviment veïnal dels anys 70

Un cop aconseguits els serveis bàsics, la lluita d'aquesta etapa es focalitza en la demanda d'equipaments esportius, culturals, educatius, zones verdes, reparacions d'habitatges i en el transport públic. Aquestes lluites veïnals s'organitzen per la dignificació de l'entorn urbà del barri, per la denúncia de l'especulació immobiliària i per la mala gestió dels últims ajuntaments del regim franquista però també dels primers ajuntaments democràtics.

Una d'aquestes lluites va portar el Centre Social Roquetes a celebrar una olimpíada popular. Un grup de joves sense experiència ni recursos van organitzar unes olimpíades populars amb torxa inclosa, saltant totes les traves burocràtiques del moment. Les competicions van tenir lloc els diumenges de novembre del 1973 enmig de la via Favència (aleshores encara sense urbanitzar). Hi van participar al voltant de tres-cents joves en proves d'atletisme i ciclisme. La celebració dels jocs olímpics va unir el veïnat per reivindicar equipaments esportius, serveis mèdics, educatius i la urbanització dels carrers. En aquell moment el barri només disposava d'un equipament esportiu amb piscina de caràcter privat i tancada al barri: la Brafa, pertanyent a l'Opus Dei. En aquestes instal·lacions les dones hi tenien prohibida l'entrada, motiu pel qual les associacions van impulsar una campanya de reivindicació fins a canviar la titularitat d'aquesta i aconseguir que les dones hi poguessin accedir.

Per saber-ne més:

>> ["Nou barris Nou Barris recorda els 40 anys de l'Olimpíada Popular de les Roquetes" / Betevé](#)

Altres episodis significatius per a la memòria dels barris són els següents:

• **La factoria Harry Walker (1970):** la fàbrica de peces i recanvis d'automoció del passeig de Valldaura ofería uns cinc-cents llocs de treball entre els tallers i les oficines. Tenia una extensió de 3.400 m² a principis dels anys setanta. Malgrat no estar ubicada a les Roquetes i a Torre Baró, suposa un moment important per la memòria de les lluites obreres i veïnals de la gent del barri.

Va ser una de les vagues més importants dels darrers anys del franquisme, per la seva durada de 62 dies, per les repressions que hi van haver i pel suport que va rebre per part d'empreses tant nacionals com internacionals.

Els treballadors i les treballadores exigien millores salarials i de condicions laborals. Part de la plantilla treballava en soterranis sense ventilació, amb tan sols 20 minuts per dinar i una gran pressió per produir més per poder cobrar les primes que dignificaven el sou. A banda de la vaga, se li va sumar les constants queixes veïnals per l'elevada contaminació que generava.

La mobilització va suposar un augment salarial, indemnitzacions per a les persones que havien estat acomiadades i millora de les condicions laborals. Però poc després de la vaga la fàbrica va tancar definitivament les portes. Un cop desmantellada la fàbrica es van convocar novament mobilitzacions veïnals, per reconvertir el solar en equipaments públics. Com a resultat de la lluita, en una part dels terrenys que ocupava la fàbrica s'hi va construir una plaça. En un primer moment es va anomenar plaça *Harry Walker*, però després d'anys de reivindicació es va canviar el nom per *Treballadores i Treballadors de la Harry Walker*, fent així justícia en recordar les persones que hi treballaven i no la marca industrial que els explotava. Temps després, novament per les reivindicacions veïnals, s'hi va construir una escola, un institut, un pavelló esportiu i el CAP Rio de Janeiro, a més d'una zona verda i de jocs infantils.

Per saber-ne més:

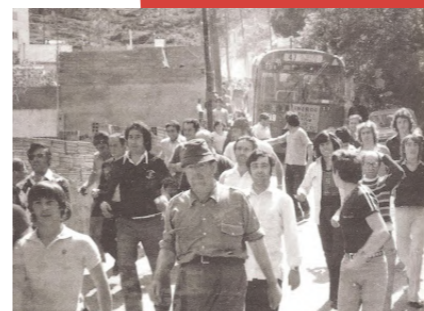
>> ["La vaga de la Harry Walker" / Betevé](#)

• **La planta asfàltica:** erigida el 1976 a la confluència dels carrers de Sa Riera i de Portlligat, entre les Roquetes i la Trinitat Nova, estava dedicada a la manipulació i producció d'asfalt per al segon cinturó de la ciutat. Després del fracàs de les negociacions amb l'Ajuntament, 500 veïns i veïnes la van ocupar el 9 de gener de 1977. La planta representava una amenaça contra la salut i el medi ambient degut a la toxicitat dels productes i residus que generava. Durant l'ocupació es va desmantellar la planta impedit-ne el funcionament. Finalment la planta va tancar però començava una nova etapa per reivindicar equipaments culturals per al barri.

Després d'una reunió amb representants veïnals, l'Ajuntament es va comprometre al trasllat de la planta i a la dotació d'un centre cultural

per al barri. Davant l'actitud contradictòria per part de l'Administració, el veïnat es va organitzar creant la Coordinadora Pro-Ateneu Popular de 9 Barris, integrada per la vocalia de cultura de les associacions de veïns i de veïnes, entitats diverses, grups autònoms i veïnat a títol individual. Això va culminar els dies 4 i 5 de juny de 1977 amb la celebració de les Trenta Hores de Festa Popular a les instal·lacions de la nau i voltants. El veïnat va reclamar l'emplaçament com a equipament per al barri, fet que no es va produir fins al 1994 amb l'obertura de l'Ateneu Popular 9 Barris

• **El segrest del 47 a Torre Baró:** Després de moltes reivindicacions sense fruit, el 1978, Manuel Vital, un veï del barri que era conductor d'autobús, va segrestar el 47 pintant-li un lema ben clar: "Línea de autobús para un barrio obrero". Segons les autoritats del moment, no es podia accedir al barri degut als forts revolts, les pujades costerudes i el mal estat de l'asfalt del carrers. En Manuel va pujar l'autobús per les Roquetes fins a arribar a Torre Baró. Els veïns i les veïnes s'anaven sumant a la reivindicació, pujant a l'autobús o obrint camí amb aixades quan era necessari. A l'arribada a Ciutat Meridiana, van detenir en Manuel i altres veïns, que després van ser alliberats. Poques setmanes després l'Ajuntament va posar un autobús al barri i l'episodi ha quedat com a símbol d'orgull i d'identitat col·lectiva del barri. Actualment el veïnat encara lluita per tenir més freqüència d'autobusos i per tenir marquesines en les parades.

1978: segrest de l'autobús a Torre Baró.
Font: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris.

El 1974, dones i infants de les Roquetes també van obligar un conductor de l'autobús de la línia 11 que continués el viatge fins a la part alta de les Roquetes. De fet, van haver de fer-ho tres vegades, perquè el quart intent va ser frustrat per la policia. Finalment van aconseguir que les línies 11 i 12 allarguessin el recorregut fins on volia el veïnat. El metro no va arribar als barris fins l'any 2008.

Per saber-ne més:

>> ["El segrest del bus de Torre Baró" | Betevé](#)

Actualitat

Les fortes lluites veïnals han fet que Torre Baró i les Roquetes disposin d'un fort teixit associatiu al llarg de la seva història i que segueixi en peu tot mantenint espais de relació, lligam i cohesió veïnal. Fruit d'aquestes lluites i organitzacions veïnals són espais com la Coordinadora d'Associacions i Entitats. La Coordinadora és la institució popular que representa totes les associacions i entitats diverses del districte per plantejar i resoldre problemes de manera conjunta, els plans comunitaris o les plataformes contra els desnonaments. Al barri de les Roquetes també hi ha iniciatives com les cooperatives d'habitatge com Cirerers o La Morada, que seguint amb el relleu de les lluites per l'habitatge proposen altres models de construcció respectuosos amb el medi ambient i de convivència, amb espais oberts al barri, d'ús comunitari i col·lectiu.

A Torre Baró hi ha veïns i veïnes que encara reclamen a l'Ajuntament que regularitzi els seus habitatges autoconstruïts. L'any 1984 l'Ajuntament de Barcelona va fer un PERI (Pla especial de reforma interior) que volia reordenar la zona alta de Torre Baró. El veïnat va reclamar el seu dret a viure on sempre havien viscut i el 2003 moltes famílies van aconseguir-ho.

Tot i així, encara hi ha al voltant de seixanta habitatges que estan afectats pel PERI i el veïnat viu amb una situació d'incertesa i perill, ja que el seu habitatge depèn de la voluntat de cada govern de l'Ajuntament.

Vols conèixer la història a través de les persones afectades?
>> ["Veïns de Torre Baró reclamen la desafectació de les seves cases" / Betevé](#)

Les associacions continuen sent la porta d'entrada per enfortir les relacions veïnals, entre les famílies que van arribar al barri durant els anys cinquanta-seixanta i les famílies d'altres parts del món que han arribat al barri en els últims trenta anys. Els barris estan plens d'iniciatives veïnals com les propostes del Kasal de Joves, el Centre Ton i Guida, Radio Bronka, Roquetes Fashion Week o el Dia de la Pinya al barri de les Roquetes o el club de petanca i la plaça dels Eucaliptus a Torre Baró. Al barri també hi ha iniciatives per recuperar la memòria històrica com la tasca desenvolupada per l'Arxiu històric Roquetes - Nou Barris.

ACTIVITAT 6

Imaginant l'autoconstrucció a les Roquetes i Torre Baró

• **Activitat introductòria per a l'alumnat:** Per introduir el mòdul dedicat a les Roquetes i Torre Baró proposem un dinàmica teatralitzada. Arran de les petites representacions s'iniciarà un espai de diàleg entre el jovent que la persona facilitadora anirà nodrint amb les explicacions del context històric i social de l'autoconstrucció als barris.

Es divideix la classe en quatre grups. Cada grup representarà un moment de la història vinculada a l'autoconstrucció de les Roquetes i Torre Baró a partir del visionat visionament d'un petit vídeo.

Grup 1: >> ["Urbanitzar en diumenge" / Relligant Nou Barris](#)

Grup 2: >> ["Escola Ton i Guida" / Relligant Nou Barris](#)

Grup 3: >> ["Los escuelones" / Relligant Nou Barris](#)

Grup 4: >> ["El segrest del bus de Torre Baró" | Betevé](#)

• **Espai de conversa després de les representacions.** La persona que facilita l'activitat va proposant preguntes a l'alumnat després de les representacions teatrals. A través d'aquestes i del diàleg generat es va explicant el procés d'autoconstrucció de les cases de les Roquetes i Torre Baró i la història de les reivindicacions veïnals fins a l'actualitat.

ACTIVITAT 7

Viure en un habitatge cooperatiu

A la plaça de Les Dones de Nou Barris del barri de les Roquetes hi ha dos cooperatives d'habitatge, Cirerers, que ja està habitada, i La Morada, que està en procés de construcció. Per fer aquesta activitat seria interessant poder fer una visita a la plaça de Les Dones de Nou Barris i veure l'edifici Cirerers, o fins i tot, concertar una visita amb la cooperativa Sostre Cívic.

Primera part: Què és una cooperativa d'habitatge?

· Per explicar què és una cooperativa d'habitatge i com funcionen aquests dos projectes podem projectar els vídeos següents:

>> ["Els Cirerers, un habitatge de propietat col·lectiva a Barcelona" / Tv3](#)

>> ["La Morada Coop Feminista d'Habitatge" / La Morada Cooperativa Feminista d'Habitatge](#)

>> ["Pisos per persones LGBTI" / Tv3](#)

Segona part: Semblances i diferències

· Quines connexions pot haver-hi entre el procés de construcció de Cirerers i La Morada i el procés d'autoconstrucció dels habitatges dels anys seixanta a les Roquetes i Torre Baró.
· Quines són les diferències?

Tercera part: Assemblea d'habitatge

· A partir de l'experiència de Cirerers i La Morada dividim la classe en petits grups. Cada grup ha de fer una petita assemblea per decidir com els agradaria viure, amb qui, a quin barri, com seria l'edifici arquitectònicament, com serien els espais privatis, si tindria espais comunitaris o de relacions amb el barri, com tindria en compte criteris de sostenibilitat ambiental i ecològica...

· Si s'hi vol dedicar més temps, es pot treballar a partir del disseny de plànols, de maquetes, de collages que puguin expressar les idees sobre l'habitatge.

· Cada grup presenta a la resta la seva proposta d'habitatge i de vida en comú.

Quarta part: Les cures al centre

· Com seria un edifici que posa les cures al centre? A partir de les aportacions dels diferents grups es conclou l'activitat amb un ideari amb els aspectes imprescindibles per gaudir del dret a l'habitatge des d'un model no especulatiu i posant les cures al centre.

>> [Consulta l'ideari de Cirerers](#)

Cirerers cooperativa d'habitatge a la plaça de Les Dones de Nou Barris, les Roquetes. Autoria: Sostre Cívic.

El material que fan servir a Cirerers és principalment la fusta, i també el morter de calç en les façanes i plaques de guix en els interiors. Tots ells són materials biodegradables i de baixa petjada ecològica, ja que la seva producció, transport i reciclatge comporta molt poques emissions de CO2. De fet, és l'edifici més alt de l'estat construït amb fusta. A l'edifici hi viuen famílies i unitats de convivència molt diverses però amb inquietuds comunes, sobretot en relació amb el fet de construir formes de vida més col·laboratives i més respectuoses amb les persones i el medi ambient. L'edifici té uns espais d'ús privatiu, uns espais d'ús compartit com ara biblioteca, traster col·lectiu, pàrquing de bicicletes, cuina comunitària, espai polivalent, sala d'eines, hort i terrat. També preveu usos i relacions comunitàries amb la resta del barri i del veïnat.

Per saber-ne més sobre >> [Projecte Cireres](#)

Sobre La Morada

La Morada és una cooperativa feminista i d'habitatge en cessió d'ús també ubicada a la plaça de Les Dones de Nou Barris al barri de les Roquetes, impulsada majoritàriament per lesbianes i persones trans. Com moltes altres iniciatives d'habitatge de la ciutat de Barcelona, és un projecte col·lectiu que sorgeix de la necessitat de l'accés a un habitatge digne, assequible i sostenible en un context d'emergència habitacional. A través del procés de promoció de l'edifici, estan experimentant amb la creació d'un model de vida feminista, sostenible, comunitari i solidari.

Cadascuna de les dotze unitats de convivència disposarà d'un espai privatiu connectat amb la resta d'espais compartits pel treball de cures i de lleure. L'edifici preveu una terrassa equipada amb cuina comunitària, hort i bugaderia, uns baixos amb habitacions de convidades, sala coworking i espai comunitari polivalent, espai per a bicicletes i un pati amb vegetació com a espai d'entrada i circulació.

En l'aspecte energètic, a l'edifici s'han previst estratègies passives per reduir el consum amb suport de sistemes d'alta eficiència per garantir les necessitats de confort a l'hivern, a l'estiu i d'aigua calenta sanitària durant tot l'any, atenent els escenaris futurs de canvi climàtic. L'edifici disposarà d'una instal·lació centralitzada d'energia aerotèrmica, sòl radiant (per a la calefacció o refrigeració) i plaques fotovoltaïques.

Per saber-ne més sobre >> [Projecte La Morada](#)

Sobre Cirerers

El projecte Cirerers neix amb l'adjudicació per part de l'Ajuntament de Barcelona d'un solar de la plaça de Les Dones de Nou Barris al barri de les Roquetes a la cooperativa Sostre Cívic. És un edifici de 8 plantes (inclosa la planta baixa), 32 habitatges i espais comunitaris.

Mòdul 6

Polígons del franquisme: Cases del Governador, Ciutat Meridiana i Canyelles

Durada: 4 hores

La nova població vinguda a Barcelona atreta pel creixement industrial i econòmic porta un boom demogràfic que transforma la ciutat als anys cinquanta i seixanta del segle XX. Diverses són les respostes a la necessitat imperant d'habitatges i l'actual districte de Nou Barris és un dels focus de la transformació. En un inici, gran part del nou veïnat s'estableix en barraques o es construeixen cases, fins que als anys cinquanta, gràcies a les reivindicacions per a un habitatge digne, les autoritats comencen a construir nous habitatges per donar resposta al creixement demogràfic. L'Ajuntament va optar per una proposta arquitectònica coneguda com polígons d'habitatge per construir les Cases del Governador, Ciutat Meridiana i Canyelles. Els polígons d'habitatge, a la pràctica, van quedar molt lluny d'oferir habitatges i barris en condicions dignes.

6.1 Cases del Governador

El 27 de setembre de 1952 se celebra a Barcelona el XXXV Congrés Eucarístic i es vol "embellir" la ciutat per rebre aquest esdeveniment. Una de les mesures és el real·lotjament de les famílies que vivien a les barraques de l'avinguda Diagonal (anteriorment del Generalísimo) a una nova zona. Sota el patrocini del governador civil, Felipe Acedo Colunga, i l'execució de l'Obra Sindical del Hogar i del Patronato Municipal de la Vivienda, s'ordena la pavimentació d'una esplanada al barri del Verdun per a la construcció d'habitatges econòmics. Són les Cases del Governador, inaugurades el 10 de juliol de 1953 amb la presència de les autoritats polítiques, militars i eclesiàstiques de l'època.

Les Cases del Governador són un conjunt de 41 blocs, un total de 906 pisos, aixecats en poc més d'un mes amb materials d'ínfima qualitat i de dimensions molt reduïdes, d'uns vint metres quadrats. Els habitatges estan plens de deficiències d'obra i mancats de serveis, molt sovint sense accés a llum i aigua, fet que comporta la creació de safareigs i lavabos compartits. En alguns pisos hi conviuen famílies nombroses en condicions d'extrema precarietat i sota un ferri control policial amb amenaces d'enviar el veïnat al *Pabellón de las Misiones*.

Després d'anys de lluita veïnal, entre 1994 i 2007 les Cases del Governador van ser enderrocades i substituïdes per habitatges dignes. Va ser un procés llarg, algunes famílies van haver d'esperar vint anys a ser real·lotjades.

Peu de foto 1: Reportatge fotogràfic dels Habitatges del Governador. Sense data. Autoria desconeguda. Fons: Arxiu Municipal del Districte de Nou Barris. Fons Municipal. L130.

Peu de foto 2: El governador civil Felip Acedo, el bisbe Gregorio Modrego i l'alcalde Antoni Maria Simarro inauguren les Cases del Governador al barri de Verdun. 10/07/1953. Autoria: Arxiu Diari de Barcelona. Arxiu Municipal del Districte de Nou Barris. Font Municipal. AMDNB4-598

El safareig i el paper de les dones del barri en les reivindicacions veïnals

En aquell moment l'única aigua de què disposava el veïnat era subministrada per un camió. Les cases no tenien espai on rentar la roba ni dutxa, tan sols una petita pica a la cuina i una altra al lavabo. En aquest context, els safareigs eren un espai de màxima importància per a la vida del veïnat, ja que suposaven la possibilitat de rentar la roba (pagant), però, també, un espai de trobada i relació, on les dones compartien anècdotes, històries i les dificultats de la vida quotidiana, un espai de sororitat que va enfortir les dones i seva presència en les lluites i reivindicacions socials per millorar les condicions de vida del veïnat. El safareig també cobria altres funcions socials; quan era tancat, alguns veïns i veïnes s'hi colaven de forma no autoritzada, per utilitzar-lo com a espai d'oci i de socialització: per xerrar, escoltar música i com a piscina.

Exterior i Interior dels safareigs de les Cases del Governador. Autoria: Ginés Cuesta Ortiz. Font: Arxiu Històric Roquetes- Nou Barris.

Arquitectònicament, el safareig de las Casas del Governador era un porxo tancat amb quatre grans basses d'aigua, dues per ensabonar i dues per esbandir. La roba s'estenia fora, al carrer. El safareig va ser enderrocat el 1999 juntament amb els habitatges. L'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris va demanar que almenys es conservés un dels safareigs per mantenir viva la memòria de l'espai, de les dones i nenes que li donaven vida i per fer visible un dels múltiples treballs de cura i de sosteniment de la vida que han desenvolupat les dones de forma no assalariada ni reconeguda.

Actualitat

Malgrat que no es va mantenir el safareig, al seu lloc hi trobem un faristol commemoratiu. L'associació de veïns i de veïnes del Verdum i l'Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris havien instal·lat una placa commemorativa l'any 2019, per reivindicar el valor dels safareigs com a patrimoni intangible del barri. Aquest any 2022, en el marc del programa de "Memòries de les lluites per l'habitatge", s'ha fet un reconeixement oficial i el 19 de febrer es va instal·lar un faristol que contextualitza i explica la seva importància per la memòria del barri, per la memòria de les lluites per l'habitatge i per la lluita feminista de la ciutat.

ACTIVITAT 8

Imaginant les Cases del Governador

• **Activitat introductòria per a l'alumnat:** Per introduir l'apartat dedicat a las Casas del Governador proposem el visionament d'un vídeo explicatiu i una dinàmica de planificació urbanística. Arran de les dinàmiques s'iniciarà un espai de diàleg entre l'alumnat que la persona facilitadora anirà nodrint amb les explicacions del context històric i social del barri.

>> "Les Cases del Governador" / Relligant Nou Barris

- **Les cases de paper.** Lluís Marsillach va escriure un article al diari per explicar les ínfimes condicions de vida del veïnat de las Cases del Governador. Després de veure el vídeo es pregunta a l'alumnat perquè el periodista Lluís Marsillach les va anomenar com "les cases de paper".
- **Com seria viure a les Cases del Governador?** Les cases tenien al voltant de 25 m². L'activitat vol ser un exercici per imaginar com es podia viure en una d'aquestes cases i com era la distribució de l'espai. L'activitat es pot fer tant a l'aula, caldrà apartar taules i cadires per fer lloc, com en un espai més obert com el gimnàs o el pati.
- **25 metres quadrats.** Es divideix la classe en quatre o cinc grups. Cada grup ha de calcular quant són 25 metres quadrats (cinc de llarg i cinc d'ample, per exemple) i fer un mapa a escala en un paper.
- **Què necessitem en un habitatge?** Pensem en el que és necessari: lavabo, nevera, llits, taula... L'alumnat va pensant quant mesura cada moble i quin mobiliari s'adequa a l'habitatge. A l'època, les cases no tenien sofà, lavabo, rentadora, televisió... Segurament caldrà prescindir d'algun mobiliari que avui ens semblaria imprescindible.
- **Com distribuïm l'espai?** Ja tenim fet el mapa en paper de l'habitatge amb la distribució del mobiliari. Amb l'ajuda d'una cinta de carrosser, representem al terra les parets de l'habitatge tot seguint el mapa. Marquem amb una X al terra allà on posem un moble, escrivint a sobre de la X de quin moble es tracta.
- **Semblances i diferències.** Un cop representat l'habitatge, es pot debatre amb el jovent sobre les condicions de vida en aquestes cases on vivien famílies senceres. Com seria viure en un pis així? Us ho imagineu? Creieu que actualment hi ha famílies que viuen en realitats semblants? Com és la situació de l'habitatge actualment als nostres barris?
- **Espai públic i equipaments.** Donada la mida de les cases, com hauria de ser l'espai públic del voltant? Quins equipaments i serveis hauria de tenir el barri? Es pot continuar l'activitat inventant i traçant amb la cinta de carrosser els equipaments, espais, infraestructures que necessitaria la gent per poder viure en condicions de qualitat.

ACTIVITAT 9

El safareig

Primera part: El treball domèstic, de cures i dels afectes

• **Activitat introductòria per a l'alumnat:**

Per explorar el paper dels safareigs al barri proposem el visionament d'aquest petit reportatge de Betevé: >> ["El Verdun reivindica la memòria del seu safareig com a símbol de sororitat" / Betevé](#)

• **Quines feines són necessàries per al manteniment de la vida però són invisibilitzades?** Fem una llista a la pissarra de totes les activitats que calen en un dia per poder viure. Per exemple: comprar, cuinar, rentar els plats, escombrar, posar la rentadora, estendre, planxar, guardar la roba, fer el llit, sostenir emocionalment amistats i famílies... Qui fa majoritàriament aquestes feines? Per què? Quines desigualtats generen?

Segona part: El safareig com a espai de sororitat i de resistència

Des de l'Arxiu històric Roquetes - Nou Barris volen reconèixer el safareig com a patrimoni immaterial del barri, com a símbol de sororitat entre les dones del barri i com a espai de primeres trobades feministes.

• **De què devien parlar les dones al safareig de les Cases del Governador els anys cinquanta?** Us proposem fer una performance activant un safareig al pati de l'institut o a una plaça pública del barri. Heu de pensar com transporteu l'aigua, quines tines fareu servir, quin sabó, on estendreu la roba, de què parlareu mentre renteu la roba...

>> ["Lavadero público" / Corpus Delecti](#)

Si al barri també va haver-hi algun safareig es pot organitzar l'acció allà mateix. Si al barri hi ha grups de dones o col·lectius feministes, se'ls pot convidar a participar i sumar-se a l'acció.

ACTIVITAT 10

El Pabellón de las Misiones

Sobre el Pabellón de la Misiones:

El Pabellón de las Misiones estava ubicat als actuals jardins de Joan Maragall a Montjuïc. Era un pavelló que es va construir per l'Exposició Universal del 1929, per albergar les obres de caritat religioses d'arreu del món. Des de l'any 1952 fins l'any 1957 va ser una part molt important de les polítiques de control i repressió de les persones que havien arribat a Barcelona buscant una vida millor. Moltes persones eren detingudes a la baixada del tren a l'Estació de França, a les carreteres abans d'arribar a Barcelona o als barris de barraques. Si no podien demostrar la disponibilitat d'habitatge, feina o una persona que respongués per ella, les persones eren portades al *Pabellón de las Misiones*, on se les separava per gènere, en espera de les deportacions al lloc d'origen. El pabellón va ser enderrocat entre els anys 1965 i 1970, quan l'Ajuntament va remodelar el Palauet Albéniz, residència actual de la monarquia espanyola a Barcelona, i els jardins de l'entorn.

• **Hi ha alguna relació entre les polítiques migratòries dels anys cinquanta i les polítiques migratòries actuals? Quina relació hi pot haver entre el Pabellón de las Misiones i els actuals CIE (centres d'internament per a estrangers)?**

>> ["El Pabellón de las Misiones" / Betevé](#)

• **Es podrien haver impulsat altres polítiques més justes i amables per a les persones que arribaven a Barcelona als anys cinquanta? I en l'actualitat? Quines conseqüències tenen aquestes polítiques de control i repressió per a les persones migrades? I per al conjunt de la societat?** Es treballa en petits grups i després es fa una assemblea per compartir les reflexions.

6.2. Ciutat Meridiana

Ciutat Meridiana se situa en terrenys que formaren part de l'antiga quadra de Vallbona que pertanyia al municipi de Sant Andreu de Palomar. Encaixat entre els forts pendents de la serra de Collserola, el polígon industrial de Can Cuyàs (Montcada i Reixac) i diverses infraestructures viàries (autopistes i línies de ferrocarril), forma part, juntament amb els barris de Torre Baró i de Vallbona, de l'anomenada Zona Nord.

Un primer projecte urbanístic preveia convertir les terres en un cementiri però degut a la humitat la proposta es va desestimar. L'any 1963 s'aprova el pla parcial de Font Magués, que permet la urbanització per a 15.000 habitants i 4.000 habitatges distribuïts en diferents tipologies de blocs i torres en un terreny de 37,3 hectàrees de la serra de Collserola. El pla és executat per part del grup promotor privat Urbanizaciones Torre Baró, SA, dins del qual hi havia el polític Joan Antoni Samaranch. L'elecció d'un terreny no apte per a la construcció, per tractar-se d'un terreny amb pendents excessius, amb molta humitat i connectat amb la trama urbana de la ciutat mitjançant una autopista, dona una mostra del marc jurídic que emparava el pla i de com es prioritzava la construcció d'habitatge com a negoci privat i no com un dret fonamental de les persones.

En quatre anys Ciutat Meridiana es converteix en un gran conjunt de blocs de pisos enormes que, com en la resta de polígons de la dictadura, no es dota inicialment de serveis ni equipaments i tenen moltes deficiències en la construcció. El polígon es caracteritza per una gran altimetria, amb un desnivell de 180 metres entre la cota més baixa a l'avinguda de Vallbona i la més alta, al Mirador de Torre Baró. Aquesta topografia imposa la fragmentació dels edificis en tres grans nivells:

A la part alta és zona residencial: línies de blocs allargades i estretes amb petites separacions i amb molt pendent. En aquesta zona els locals comercials són pràcticament inexistent.

A la part central, hi ha una barreja de conjunts de blocs lineals amb diferents profunditats i grups de torres aïllades. En alguns blocs, hi ha una base edificada on s'ubiquen locals comercials, la coberta dels quals s'utilitza com a espai públic o plaça. En alguns blocs hi ha habitatges de planta baixa amb accés i utilització privativa de l'espai interblocs. Alguns d'aquests habitatges són semisoterranis que generen ínfimes condicions de qualitat.

A la part baixa i sobretot al voltant de la plaça Roja de la Ciutat Meridiana, hi ha la zona cívica i comercial del barri. En aquesta zona els blocs s'ordenen de forma ortogonal, amb seqüències d'espai públic amb tractament de places dures. En aquest sector la plaça Roja de la Ciutat Meridiana i la plaça Verda de la Prosperitat són els espais més importants del barri, on hi ha la majoria de comerços i equipaments de Ciutat Meridiana-Vallbona-Torre Baró.

Lluites i reivindicacions veïnals

La plaça Roja de la Ciutat Meridiana, que als inicis del barri era un descampat, era el punt de trobada de les assemblees del veïnat per reclamar als promotors i a l'Administració millores en les condicions de vida. Les reivindicacions eren reprimides per les forces de l'ordre, que es referia a la gent del barri com "els rojos". És per això que el veïnat li va posar aquest nom a la plaça.

Acabat d'inaugurar el barri, l'any 1970, ja hi havia més de tres-centes denúncies per humitat, i es va aconseguir que el 1972 l'empresa constructora rehabilités els edificis.

Les reivindicacions veïnals posteriors es van centrar a obtenir equipaments com ambulatoris i escoles, el sistema de clavegueram a l'escola Mestre Morera construïda el 1973, la instal·lació de semàfors i a millorar la salubritat dels carrers, com ho evidencia el concurs de cacera de rates que el 1971 va organitzar el veïnat, els segrestos d'autobús per fer arribar el transport públic al barri o l'obertura de l'escola Ferrer i Guàrdia el 1977. Les assemblees i les protestes consegüents són molt reprimides per la policia franquista, que intenta frenar el moviment veïnal de totes les maneres.

Amb l'arribada de la democràcia i amb el procés de reconstrucció global de la ciutat, augmenten els recursos per millorar el barri. En el marc de les intervencions dels Jocs Olímpics del 1992 es va construir un equipament esportiu amb piscina i el centre cívica.

Actualitat

Amb l'arribada del nou mil·lenni el barri experimenta algunes millores com l'arribada de la línia 11 del metro, la urbanització de l'avinguda de Vallbona, l'obertura de la Biblioteca Zona Nord, la renovació de carrers i la instal·lació d'escaleres mecàniques per connectar les dues parts del barri.

La crisi econòmica i immobiliària del 2008 ha afectat greument Ciutat Meridiana, que és un dels barris on hi ha més desnonaments a escala estatal. El veïnat, acostumat a l'autoorganització per reclamar millors condicions de vida, ha aconseguit aturar i suspendre molts dels desnonaments i ha impulsat accions d'emergència com el banc d'aliments.

A part de la lluita per l'habitatge, la gent del barri també s'uneix per reclamar altres millores, que encara són insuficients: més escaleres mecàniques per facilitar la connectivitat i l'accés als comerços situats en la zona principal del barri, més dinamització del comerç per cobrir les necessitats bàsiques del veïnat i generar més vida al barri, connexions amb els barris de Torre Baró i Vallbona, aparcaments o equipaments dignes per als col·lectius i les associacions del barri. La majoria d'entitats i serveis públics són també espais de relacions i de convivència intercultural, que fomenten l'acollida, el sentiment de pertinença i la participació del conjunt del veïnat en la vida del barri, tant de les persones que van arribar als anys seixanta com de les persones que han arribat al barri al llarg d'aquest temps.

Aquestes reivindicacions s'han anat incorporant a diferents plans de millora com la Llei de barris Ciutat Meridiana - Torre Baró (2017), programes d'actuació de districte (2007-2011 i 2012-2015) i el Pla de futur (2010-2020), tot i que algunes mesures s'han vist aturades per la crisi econòmica contemporània.

ACTIVITAT 11

Imaginant Ciutat Meridiana

• **Activitat introductòria per a l'alumnat:** Per introduir l'apartat de Ciutat Meridiana proposem el següent vídeo on s'explica la importància de l'organització veïnal per reivindicar millors condicions de vida al barri. A partir del vídeo s'obre un espai de conversa, que la persona facilitadora anirà nodrint amb preguntes i explicacions sobre el context històric, social i urbanístic del barri. Es pot anar parant el vídeo en algunes imatges i preguntar a l'alumnat què veuen, que els inspira, com creuen que seria viure en un barri com Ciutat Meridiana.

>> [“La plaça Roja de Ciutat Meridiana” / Relligant Nou Barris](#)

• **Espai de conversa.** La persona que facilita l'activitat va proposant preguntes a l'alumnat. A través d'aquestes o altres preguntes i respostes es va explicant la construcció del barri de Ciutat Meridiana.

Preguntes per al diàleg:

- Si no heu estat mai a Ciutat Meridiana, quina impressió us fa el barri a partir de les imatges del vídeo? Si ja heu estat a Ciutat Meridiana, creieu que el vídeo fa una bona representació del barri?
- A què es refereix el nom de la plaça Roja de la Ciutat Meridiana?
- Per què van inaugurar una parada de metro simbòlica entre la plaça i el mercat de Ciutat Meridiana?
- Què diuen del veïnat actes com la inauguració simbòlica del metro o el concurs per caçar rates?
- Sabries situar Ciutat Meridiana en el mapa de Barcelona?

ACTIVITAT 12

Els desnonaments a Ciutat Meridiana

Al llarg de la dècada del 2000 s'han produït grans canvis demogràfics i socials a Ciutat Meridiana. El boom immobiliari i la consegüent crisi econòmica van disparar l'especulació i la venda de pisos, i van passar a mans dels bancs i fons d'inversió un terç dels 3.800 habitatges del barri. Es van destruir molts llocs de treball, qui tenia feina precària va passar al mercat informal o a l'atur. La renda familiar va caure estrepitosament, fins a vint punts, i suposa actualment una tercera part de la mitjana de la ciutat, mentre que la taxa d'atur és del doble.

Aquest context de crisi econòmica i residencial va intensificar les condicions de vulnerabilitat urbana, que ja vivia el barri per la insuficient atenció per part de les administracions, la qual cosa va provocar molta necessitat i inestabilitat laboral, familiar i d'habitatge. La situació ha provocat una multiplicació de desnonaments, que al llarg de la darrera dècada van arribar a cinc o sis setmanals, sent el barri de Barcelona amb més desnonaments. Moltes famílies del barri van recórrer a l'ocupació dels pisos buits. La pandèmia del coronavirus també ha agreujat la situació social; tot i així, els bancs i els fons d'inversió han seguit instant els desnonaments davant dels jutjats, molts d'ells executats amb una presència policial desmesurada.

Les associacions de Ciutat Meridiana ja fa anys que reclamen que s'aturin els desnonaments i es posin en marxa mesures per frenar la crisi social i econòmica, com l'obligatorietat de posar al mercat de lloguer els pisos que són propietat dels bancs, fons d'inversió i Generalitat.

El veïnat també ha articulat diferents respostes a la crisi des de la solidaritat i el suport mutu, amb iniciatives com el rober,

impulsat per la parròquia de Sant Bernat de Claravall; la figura dels padrins de l'Escola Mestre Morera (veïns i veïnes i entitats que cofinancen els dinars i altres projectes de l'escola); l'esmorzar gratuït a alumnat de l'IES Pablo Ruiz Picasso, a canvi de portar una bossa amb residus orgànics per a l'hort urbà de l'institut; la iniciativa 50 x 20, protagonitzada per una cinquantena de persones que, amb una contribució de 20 euros mensuals, financen un banc d'aliments d'emergència; o, en un pla més informal, les veïnes jubilades que cuiden dels infants quan els seus pares són a la feina.

>> ["El desnonament s'ha aturat, però tornaran sense avisar" - Betevé](#)

Preguntes per al diàleg:

- En què consisteix un desnonament? Qui hi ha implicat? Enumera qui hi participa i la funció que realitza.
- Cerca les dades del nombre de desnonaments a Barcelona i a Catalunya el 2021 i els darrers anys. Si ho comparem amb altres ciutats i autonomies de l'estat, quina és la situació de Barcelona?
- Quina és la situació social de les persones afectades pel desnonament?
- Coneixes alguna persona que hagi viscut un desnonament? Quina era la seva història?
- Has participat en alguna acció per aturar un desnonament? Què vas sentir? Què va passar?
- La pandèmia va frenar els desnonaments?
- Què vol dir que un desallotjament és obert?
- Quines són les respostes veïnals?
- Quines entitats o plataformes treballen per aturar desnonaments i per reivindicar millors condicions d'habitatge, de lloguer i de vida a Barcelona?
- Qui podria intervenir per evitar els desnonaments?
- Quines altres necessitats té el veïnat? Tens propostes per millorar la situació de l'habitatge i la vida en general de la gent del veïnat?

ACTIVITAT 13

Te cuento mi barrio

Ciutat Meridiana és coneguda per les dificultats econòmiques i habitacionals, pels desnonaments i per les ocupacions. Però Ciutat Meridiana també té moltes altres històries, relats de reivindicacions, de pràctiques comunitàries i veïnals de solidaritat i de suport mutu.

Primera part: Te cuento mi barrio: Ciutat Meridiana

>> [Ciudad Meridiana B-MINCOME / Transductores MediacionTRNS](#)

Preguntes per al diàleg:

- Quina diferència mostra el barri amb el vídeo anterior?
- Qui participa en el projecte? Què diu del barri?
- Si mai has anat a Ciutat Meridiana i veus aquest vídeo, hi aniries?
- Si vius o has anat a Ciutat Meridiana, creus que el vídeo fa una representació positiva del barri?

Segona part: Te cuento mi barrio

- Quines paraules explicarien el vostre barri? Si és Ciutat Meridiana, podeu inventar altres paraules. Es pot fer una pluja d'idees i anar agrupant conceptes fins que el grup es quedi amb quatre o cinc conceptes. Es pot fer una pluja d'idees i anar agrupant conceptes fins que el grup es quedi amb quatre o cinc conceptes.
- Com es poden representar en gestos aquestes paraules?
- Us atreviu a fer una coreografia mostrant els espais, equipaments més significatius per a la vida col·lectiva del barri? Decidiu conjuntament on es publicarà el vídeo i a través de quins mitjans de comunicació local es pot compartir amb altres veïns i veïnes del barri i de la ciutat.

Sobre Te cuento mi barrio

És un projecte facilitat per Lo Relacional en el marc del projecte comunitari B-Mincome a Ciutat Meridiana coordinat per Transductores. A partir de les vivències i les memòries de les persones participants es va crear un relat sobre Ciutat Meridiana a partir de cinc conceptes: activa, connectada, panoràmica, diversa i compartida. Així és com el veïnat veia, vivia i volia explicar el seu barri. Per compartir el procés amb la resta del barri i de la ciutat van fer un vídeo amb un recorregut coreografiat i cinc postals per repartir entre el veïnat.

>> [Es poden veure les postals aquí](#)

6.3. Canyelles

El polígon Canyelles neix el 1974 i és l'últim barri construït en etapa final del franquisme. Canyelles era una zona de conreus al voltant del Mas de Can Guineueta (segle XVIII) que va canviar radicalment durant els anys quaranta. Acabada la Guerra Civil d'Espanya, els voltants del mas es van començar a poblar de barraques i petites cases que van acabar formant la improvisada barriada de la Guineueta Vella. Els seus 250 habitatges no tenien cap mena d'infraestructura, no estaven connectats amb la resta de la ciutat i no disposava de serveis mínims com clavegueram o connexió a la xarxa elèctrica (ni les cases ni el barri).

Al llarg del temps apareixen i desapareixen els carrers que componen la barriada, com el passatge de l'Aqüeducte, els carrers del Canigó, d'Utiel, Carandell, del Portell, de Regàs, del Papiol, de Rius, de Riudaura i de Vandellòs, el passatge de la Mina, el camí de Sant Iscle i el carrer de la Guineuet. Avui dia es conserva el nom de ronda de la Guineueta Vella en memòria de l'antic barri. També es van perdre les masies de can Guineueta, can Rius i ca n'Ensenya, així com una petita bòbila que hi havia al lloc i una de les sortides de l'Aqüeducte Alt de Montcada.

Tres factors van ser decisius en la desaparició de la Guineueta Vella: la construcció de la via Favència, la construcció del barri del mateix nom i la construcció del polígon de Canyelles. El projecte de construcció de la ronda de Dalt va sentenciar aquest barri improvisat a mitjans dels anys seixanta. A la Guineueta va començar una de les lluites més llargues i espectaculars del districte, amb aturades de màquines per part del veïnat, càrregues policials, persones detingudes i posades en llibertat per la pressió veïnal...

El procés d'expropiació dels terrenys i de les cases, l'enderrocament de les cases baixes i la construcció de nous gratacels, va suposar la mort d'un barri mentre un de nou naixia. Va ser un llarg procés on les cases baixes van conviure durant anys amb les noves construccions d'habitatges verticals. Les cases baixetes es van convertir en blocs d'edificis amb capacitat per a 2.805 llars al cinturó de Barcelona, entre la ronda de la Guineueta Vella i la ronda de Dalt, que també s'estén per la serra de Collserola. El nou barri es va anomenar Canyelles, nom d'una font propera, i es va inaugurar el 1978.

Polígon Canyelles /La Guineueta Vella. Font: Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris.

Lluites i reivindicacions veïnals

Els grans blocs, construïts pel Patronato Municipal de la Vivienda, es van fer a correcció per tal d'allotjar el veïnat de l'antic barri i d'altres expropiacions realitzades a altres barris com el Carmel o el Poblenou. En un primer moment des de l'Administració es volia que el veïnat del barri es desplaçés al polígon de Ciutat Meridiana. El veïnat es va veure amenaçat per la pèrdua dels seus habitatges i es van organitzar per lluitar i aconseguir pisos al nou polígon.

Les dones del barri van tenir un paper molt rellevant en aquesta lluita pel dret a l'habitatge i pel dret a restar en el seu barri. Maria Àngels Rivas va ser una de les activistes veïnals que va liderar les reivindicacions, i ha quedat per la memòria col·lectiva del barri el moment en què les dones van aturar les obres de la ronda de Dalt a principis dels anys setanta. Finalment van aconseguir els seus objectius i la ronda no es va posar en funcionament fins una mica abans dels Jocs Olímpics de Barcelona.

Els canvis al barri han arribat gradualment fruit de les reivindicacions veïnals: reclamar habitatges, el segrest d'un autobús per fer arribar el transport públic al barri, reivindicacions per tenir escoles, escoles bressol i mercat, la lluita per posar semàfors a la plaça de Karl Marx i millorar-ne la circulació, la marxa de cotxes cap a plaça de Sant Jaume per reclamar l'arribada del metro.

Des dels anys vuitanta el barri abandona el nom de "polígon", ja que el veïnat no vol ser associat a un nom que estigmatitza i aboca a un passat marginal. Els noms dels carrers i les escultures del barri, com Víctor Jara, Carmen Amaya, Antonio Machado, Miguel Hernández o Federico García Lorca, mostren la imatge que té i que vol donar el barri, la d'una zona residencial de persones treballadores, que té la sort d'estar ubicada a la solana de la serra de Collserola.

Actualitat

En l'actualitat, el barri de Canyelles segueix reivindicant millores, com la construcció d'un poliesportiu, un casal de joves i un nou casal de gent gran; a més de la rehabilitació de les façanes dels edificis.

ACTIVITAT 14

Imaginant Canyelles

• **Activitat introductòria per a l'alumnat:** Per introduir el barri de Canyelles a l'alumnat proposem el següent vídeo i un espai de conversa a partir d'una bateria de preguntes, que s'aniran alternant amb les explicacions de la persona facilitadora. Es pot anar parant el vídeo en algunes imatges i preguntar a l'alumnat què veuen, que els inspira, com creuen que seria viure en un barri com Canyelles.

[>> "Canyelles" / Relligant Nou Barris](#)

• **Espai de conversa.** La persona que facilita l'activitat va proposant preguntes a l'alumnat. A través d'aquestes o altres preguntes i respostes es va explicant la construcció del barri de Canyelles.

Preguntes per al diàleg:

- Si no heu estat mai a Canyelles, quina impressió us fa el barri a partir de les imatges del vídeo? Si viviu o heu estat alguna vegada a Canyelles, creieu que el vídeo fa una bona representació del barri?
- Quina diferència hi ha entre les primeres cases quan el barri es deia la Guineueta Vella i les cases de quan el barri es diu Canyelles?
- Perquè van destruir totes les primeres cases de quan el barri era la Guineueta Vella?
- Com va aconseguir quedar-se al barri el veïnat?
- Sabries situar Canyelles en el mapa de Barcelona?

Mòdul 7

Aluminosi al Turó de la Peira

Durada: 1 hora

El Turó de la Peira, abans anomenat Turó del Montarell, és un dels set turons de la ciutat. A inicis del segle XX era un bosc, amb abundància de caça, que regava els conreus de les masies del voltant, com ara les de Can Peguera, Can Mir, Can Manent, Ca La Peira, Can Platat, Can Bonet, Can Garibaldi, Can Sabastida, Can Gaig, Can Vilasaló, Can Costa, Can Sabadell, Ca n'Artés, Can Basté o Can Carreras. L'any 1936 es converteix en un dels primers parcs públics de la ciutat i, durant la Guerra civil d'Espanya, en la principal reserva de llenya per a la gent dels voltants.

La majoria d'aquestes masies van desaparèixer al voltant dels anys cinquanta i seixanta fruit d'uns processos d'especulació urbanística sense cap mena de control per part de l'Administració del moment, que va permetre a famílies properes al règim franquista enriquir-se a costa de canvis de normatives, construcció a baix cost, etc. Amb aquest procés d'urbanització, el parc del Turó de la Peira va quedar reduït a la zona del cim. Altres masies es van enderrocar degut a les obres del metro de Vilapicina i a la continuació del passeig de Fabra i Puig. Gràcies a les demandes veïnals es conserva el parc amb les dimensions que coneixem avui en dia.

Origen de la construcció dels blocs de pisos

Els blocs d'edificis del Turó de la Peira es construeixen en plena dictadura, en els anys del creixement econòmic conegut com *desarrollismo*, industrialització i migracions del sud i de les zones rurals cap al nord i les ciutats de la península.

Román Sanahuja Bosch, entre el 1953 i el 1961, construeix cinc mil habitatges per real·lotjar uns 25.000 habitants provinents dels barris de barraques de la ciutat i per donar resposta a l'alta i continuada demanda d'habitatge. El conjunt es distribueix en quinze blocs formats per alts edificis pantalla sense elements decoratius a les façanes, files simètriques de finestres i materials de construcció de mala qualitat.

La clau era la velocitat constructora del ciment alumínic, de forja ràpida, que va permetre enllestir cinc mil pisos en vuit anys, en plena manca de materials de construcció a la postguerra. Les conseqüències d'aquesta ràpida i mala construcció van esclatar públicament l'11 de novembre de 1990, amb l'esfondrament de l'edifici del carrer del Cadí, número 33, i la mort d'una veïna i altres veïns i veïnes ferits de gravetat. En la construcció de l'edifici s'havia fet ús de ciment de fabricació barata i assecat ràpid (en les primeres 24 hores assoleix la mateixa resistència que el pòrtland en 28 dies) i que arreu de l'Estat només fabricava i comercialitzava Ciment Molins, l'única empresa que en tenia la patent. Aquest ciment alumínic ja estava prohibit a França des del 1943 però a l'estat espanyol es va poder usar sense cap restricció fins al 1977.

Aquesta forma de compactació provocava patologies estructurals als edificis, com ara l'aluminosi, desprendiments i l'envelliment prematur dels edificis, tal com es va constatar l'any 1989 en un estudi de

Manifestació del veïnat afectat per aluminosi al barri del Turó de la Peira, 1992. Font: Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

l'arquitecte municipal Aldo Bruni, encarregat per l'Ajuntament de Barcelona per les queixes que havien arribat al Col·legi d'Arquitectes per part del veïnat. Malgrat les conclusions d'aquest estudi, de les queixes del veïnat i d'altres esdeveniments que ja havien ocorregut a la ciutat, ningú no en va voler fer cas i van ocultar la situació.

La Generalitat de Catalunya va encarregar a l'Institut de Tecnologia de la Construcció (ITEC) un estudi que conclou que més de la meitat dels habitatges construïts a Catalunya entre els anys 1950 i 1970 (més de 467.000) contenien, en major o menor mesura, ciment alumínós. La Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona van estimar que l'any 1992 hi havia entre 35.000 i 40.000 pisos amb aluminosi a la ciutat de Barcelona. A més del Turó de la Peira altres barris com el Polvorí, la Trinitat Nova, Canyelles, la Pau, el Besòs i el Maresme i via Trajana es van veure afectats. Molts dels barris es van organitzar a través de la Federació d'Associacions Veïnals de Barcelona (FAVB) per reclamar una solució conjunta.

Lluites i reivindicacions veïnals

Les mobilitzacions veïnals van ser fonamentals per denunciar el perill que corria el veïnat del Turó de la Peira. L'Ajuntament de Barcelona va comptabilitzar 1.306 habitatges afectats per patologies estructurals. La mateixa nit de l'esfondrament hi ha una manifestació i les protestes no s'aturen fins que es fa públic l'escàndol de l'aluminosi. Les administracions sabien del problema i l'havien ocultat, ja que ja hi havia hagut altres accidents i fins i tot un primer accident mortal al barri de Gràcia l'any 1972. Quedava poc pels Jocs Olímpics del 92 i Barcelona no es podia permetre escàndols urbanístics, calia projectar la imatge de Barcelona com una ciutat ordenada i preparada per a un gran esdeveniment internacional.

La lluita veïnal no va parar fins a fer públic el cas i va aconseguir destapar un immens frau immobiliari de l'època franquista. El promotor Sanahuja havia mogut els seus fils a les altes esferes de la dictadura per a la construcció dels blocs, tot adaptant la normativa, beneficiant-se d'ajuts públics i construint de mala manera (material de molt baixa qualitat, sense fonaments, omplint els murs de qualsevol cosa...).

Des de l'Associació de Veïns i de Veïnes del Turó de la Peira es va interposar una querrela criminal contra Sanahuja, Ciments Molins, l'Ajuntament de Barcelona, la Generalitat de Catalunya i l'Estat. Tot i la perseverança del moviment veïnal, el jutge va decretar el sobreseïment de la causa, deixant el cas sense culpables a ulls de la justícia. S'arxiva el cas però el moviment veïnal segueix lluitant fins que, finalment, tothom accedeix a assumir econòmicament una part de les despeses de reconstrucció i rehabilitació. El veïnat també ha d'assumir la seva part. Sanahuja és propietari del 25% dels pisos; per tant, també pot accedir als ajuts de l'Ajuntament tot arribant a cobrar 350 milions de pessetes. A més, com que no hi ha empreses especialitzades en la rehabilitació de blocs afectats per aluminosi, Sanahuja posa les seves empreses a reparar els edificis.

Els anys més durs són del 1990 al 2005. Durant 27 anys, el veïnat ha viscut un calvari: enderrocament i construcció de 54 edificis nous en 5 illes, rehabilitació d'11 illes amb 142 pisos, veïns i veïnes reallotjats en hotels o vivint en pisos apuntalats i, tot i tenir ajuts de les administracions, el veïnat ha hagut de contribuir econòmicament a la rehabilitació dels pisos.

La rehabilitació del barri ha estat un procés llarg carregat de por i d'incertesa. Durant aquests anys el barri també ha viscut un procés de reurbanització amb dos centres cívics, un CAP, places i carrers asfaltats, arribada del bus al barri... Però, tot i així, en la memòria del barri sempre quedarà el malestar, les lluites i la solidaritat veïnal i la injustícia de saber que Sanahuja, responsable de la construcció, no només va sortir beneficiat del procés de construcció i de rehabilitació, sinó que va continuar enriquint-se en el negoci de la construcció (negocis de construcció de la Barcelona olímpica, Illa Diagonal), com també ho van fer els seus fills, que van continuar en la indústria de la construcció, rebent fons de l'Institut Català de Finances entre els anys 2006 i 2008, quan el sector immobiliari ja presentava indicatius alarmants.

Per saber-ne més: de Andrés Creus, Laura (2015), *Vides apuntalades, 25 anys d'aluminosi al Turó de la Peira*, UOC Editorial

Actualitat:

Actualment l'Associació de Veïns i de Veïnes Turó de la Peira reivindica inspeccions periòdiques per part de l'Administració als edificis, per evitar altres problemàtiques vinculades a la carbonatosi i les humitats. També es busca un relleu generacional que pugui ocupar-se dels nous reptes del barri com els desnonaments, la precarietat, l'atur de llarga durada o la renda familiar, que és una de les més baixes de la ciutat.

ACTIVITAT 15

Imaginant el Turó de la Peira

• **Activitat introductòria per a l'alumnat:** Per introduir l'apartat del Turó de la Peira proposem el següent vídeo on s'explica com va afectar l'aluminosi al barri. A partir del vídeo s'obre un espai de conversa, que la persona facilitadora anirà nodrint amb preguntes i explicacions sobre el context històric, social i urbanístic del barri. Es pot anar parant el vídeo en algunes imatges i preguntar a l'alumnat què veuen, què els inspira, com creuen que seria viure en un barri amb les problemàtiques estructurals del Turó de la Peira.

>> **"Aluminosi, el gran mal del Turó de la Peira" /Betevé**

• **Espai de conversa:** La persona que facilita l'activitat va proposant preguntes a l'alumnat. A través d'aquestes o altres preguntes i respostes es va explicant la construcció del barri del Turó de la Peira i les conseqüències de l'especulació i la precarització dels habitatges.

Preguntes per al diàleg:

- Qui va construir el barri? Com el va construir? Quina era la seva prioritat?
- L'aluminosi va ser un cas aïllat al Turó de la Peira o es van donar més casos a Catalunya?
- Com són visibles, encara avui en dia, les seqüeles de l'aluminosi al Turó de la Peira?
- Com pot fer sentir a la gent del barri que se'ls conegui principalment per aquesta història?
- Quins serien els reptes o les problemàtiques actuals respecte a l'habitatge en aquest barri?
- Quines connexions es poden establir entre les polítiques d'habitatge dels anys setanta i les actuals?
- Sabries situar el Turó de la Peira en el mapa de Barcelona?

Mòdul 8

Les nostres memòries de l'habitatge

Durada: 2 hores

ACTIVITAT 16

Les nostres memòries de l'habitatge

· Cada persona porta a classe un objecte que li serveixi per explicar les seves memòries en relació amb l'habitatge: a quantes cases ha viscut, com eren, on eren, quins records en guarda, quina ha estat la casa més important i per què, si la casa és un espai amable...

· Es pot organitzar la classe en rotllana i sense taules. Tots els objectes es disposen al terra. Millor si s'ha mantingut en secret quin objecte ha portat cada persona. Una persona voluntària comença descrivint un dels objectes (no el seu). Quan la persona que l'ha portat s'adona que estan descrivint el seu, ho diu i explica la relació de l'objecte amb les seves memòries de l'habitatge. Després, aquesta persona tria un altre objecte, que serà el següent per explicar.

· Al final es pot obrir un espai per reflexionar sobre aspectes compartits i no compartits i veure quina relació tenen amb el context social i sobre la crisi actual de l'habitatge a la ciutat de Barcelona.

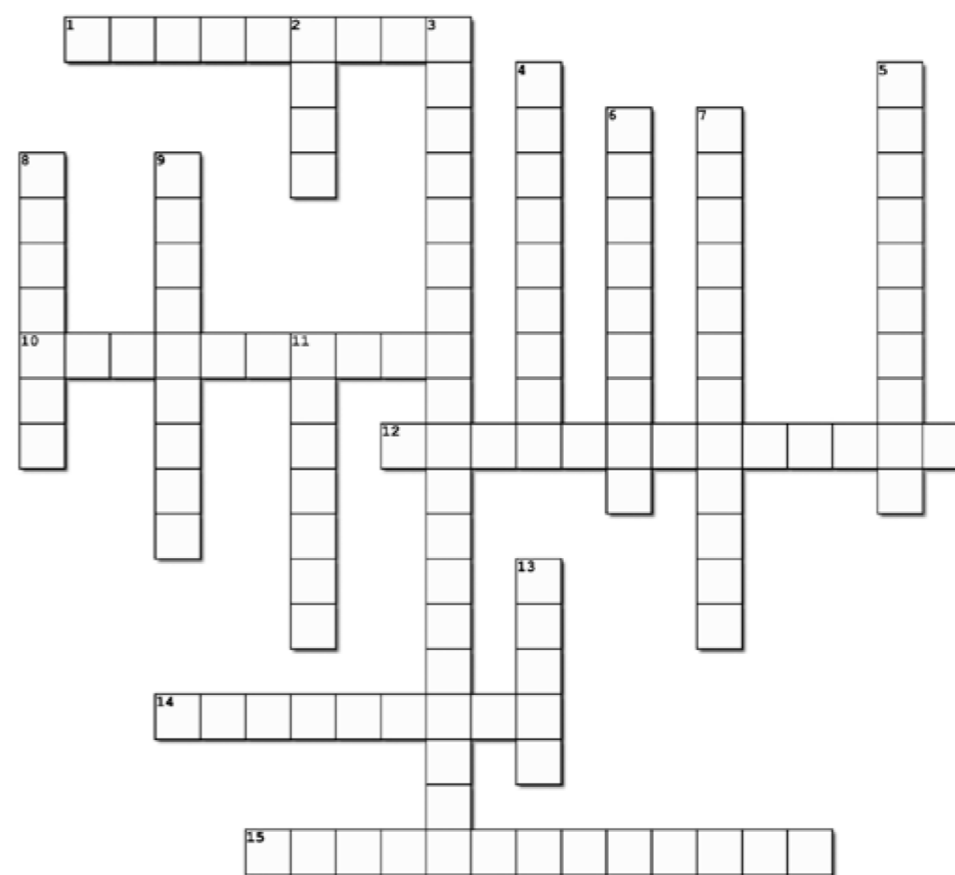
· Si s'hi vol dedicar més temps, es pot fer un petit fanzín amb fotos o dibuixos dels objectes i les memòries que activen i portar el fanzín a l'Arxiu de Memòria Històrica o a la Taula de Memòria Democràtica del vostre districte.

ACTIVITAT 17

Encreuat amb conceptes vinculats a les temàtiques abordades.

Amb la intenció de consolidar alguns dels conceptes que han anat sortint al llarg de les activitats, es planteja el següent encreuat sobre la història de l'habitatge obrer a Nou Barris:

Horitzontal

1. Nom de la revista veïnal que dona nom al districte de tretze barris entre els quals es troben Vilapicina i la Torre Llobeta, Porta o Vallbona.
10. Cases del..., nom de les cases d'un dels polígons d'habitatges construït als anys seixanta i enderrocats el 1992.
12. Un dels barris que va lluitar per l'enderrocament, la reconstrucció i la rehabilitació dels edificis afectats per l'aluminosi als anys noranta.
14. Aluminosi: ciment, de forja ràpida, que es va utilitzar per construir blocs de pisos als anys seixanta.
15. Desenvolupament: etapa de la dictadura coneguda pel creixement econòmic desigual que viu el país.

Vertical

2. Color que dona nom a la plaça de Ciutat Meridiana on es reunia el veïnat en assemblea per reivindicar millores al barri.
3. Abans que existís Nou Barris, els terrenys formaven part d'aquest poble.
4. La celebrada el 1929 va originar el reallotjament de molt veïnat de la ciutat a altres barris com les Cases Barates de Can Peguera.
5. Barri construït als anys trenta i conegut popularment com les Cases Barates.
6. Masia situada a Collserola i ocupada des del 2001 com a centre social per al barri.
7. Masia del segle XVI que actualment és un centre cívic del barri de Porta.
8. Tipus de barris construïts als anys seixanta per donar cabuda al creixement de població de la ciutat. En són exemple les Cases del Governador, Canyelles i Ciutat Meridiana.
9. Edifici singular que presideix la serra de Collserola. Durant anys es va quedar a mig construir i actualment és un centre d'educació ambiental.
11. El ..... 47 es va segrestar per reclamar una línia d'autobús per al barri de Torre Baró.
13. A les Roquetes en tenen un per cuidar de les memòries de Nou Barris.

Solució

1. **Nou Barris** 2. **Roja** 3. **Sant Andreu de Palomar** 4. **Exposició** 5. **Can Peguera** 6. **Can Masdeu** 7. **Can Verdaguer** 8. **Polígon** 9. **Torre Baró** 10. **Governador** 11. **Autobús** 12. **Turó de la Peira** 13. **Arxiu** 14. **Aluminosi** 15. **Desarrollismo**

Bibliografia

BACH, Eugeni (2017). *Estudi d'alternatives tipològiques per al pla de futur de Can Peguera*. Estudi encarregat per Model Urbà i Ecologia Urbana. [Recuperat >>](#)

CAPDEVILA I MUNTADES, Alexandra, García Álvarez, Alejandra; Gómez García, Laura; Paradís i Martín, Ricard; Petit i Gil, Jordi; Pinyol i Selva, Lourdes; Sánchez i Ruíz, Jordi, Vineys i Roig, Pau (2014). *Les masies de Sant Andreu de Palomar. Inventari de cases de pagès andreuencs*. Llop Roig, Sant Andreu de Palomar, Barcelona.

CASTRO MELLADO, José Luis (2017). "Public Space in Housing Estates: Montbau and Ciutat Meridiana (Barcelona)". *On the W@terfront*, 57 (2), p. 9-42. [Recuperat >>](#)

Ciutat Meridiana, Ciutat Solidària, de l'Anuari de Silencis Mediàtics de Media.cat de 2012 [Recuperat >>](#)

Gil, Arnaldo (2019). "Els carrers desapareguts 2: Guineueta Vella, Verdum i Prosperitat". A: L'Arxiu, núm. 77 Tercera època, Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris. [Recuperat >>](#)

Iturbe, Lola (1974). *La mujer en la lucha social y en la guerra civil de España*. Tierra de Fuego - La Malatesta Editorial, La Laguna Tenerife, Madrid, 2012.

Oyón, José Luis; Guàrdia, Manel, Rosselló Maribel; Falagán, David H.; Roger, Joan (2021). *La revolució de l'habitatge a les perifèries obreres i populars*. Nou Barris, Ajuntament de Barcelona. Institut de Cultura. Museu d'Història de Barcelona (MUHBA) ed.

Rosselló, M. [et al]. *La revolució de l'habitatge a les perifèries obreres i populars. Nou Barris 1939-1980*. Ajuntament de Barcelona. Institut de Cultura. Museu d'Història de Barcelona (MUHBA), 2021.

[Recuperat >>](#)

Sánchez, Jordi (2019). "Dones de Nou Barris del segle XIX". A: L'Arxiu, núm. 76, Tercera època. 1919-2019 Centenari de la Prosperitat, Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris. [Recuperat >>](#)

Segura Soriano, Isabel (2015). "Dones de Nou Barris, Itineraris històrics." Ajuntament de Barcelona. *Districte de Nou Barris i la Regidoria de Dones i Drets Civils*. [Recuperat >>](#)

Webs d'interès:

[>> Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris](#)

[>> Relligant Nou Barris](#)

[>> Noubarris.net Portal d'entitats del districte](#)

[>> Memòria Lluites per l'habitatge, Ajuntament de Barcelona](#)

Crèdits:

Títol: Guia didàctica. Memòries de les lluites per l'habitatge a Nou Barris.

Coordinació: Desiré Rodrigo García / [Lo Relacional](#)

Redacció: Desiré Rodrigo García i Guillem Llorente Mirandes / [Lo Relacional](#)

Disseny i maquetació: Jorge Carrasco / [co-designchange.org/](#)

Assessorament: [Arxiu Històric de Roquetes - Nou Barris](#)

Edició: Regidoria de Memòria Democràtica, Ajuntament de Barcelona, 2022

